PROVINCIE Noord-Holland

Monumenten Inventarisatie Project Noord-Holland

Velsen

Gemeentebeschrijving, november 1992

Foto omslag:
IJmuiden, Noordersluis,
westelijk sluishoofd met
voormalig wachthuisje
naar ontwerp van J. Emmen
uit 1929.

Inhoud

Verantwoording *5*

1. Inleiding *7*

2. Bodemgesteldheid *9*
2.1 Bodem *9*
2.2 Afwatering *9*

3. Grondgebruik *13*
3.1 Algemeen *13*
3.2 Agrarisch grondgebruik *13*
3.3 Niet-agrarisch grondgebruik *14*
3.4 Landschapsbeeld *14*

4. Infrastructuur *17*
4.1 Landwegen *17*
4.2 Wateren *18*
4.3 Dijken *20*
4.4 Spoor- en voormalige tramwegen *20*
4.5 Militaire infrastructuur *21*

5. Nederzettingsstructuur *23*
5.1 Algemeen *23*
5.2 IJmuiden *23*
5.3 Velsen-Noord *25*
5.4 Velsen-Zuid *25*
5.5 Driehuis *26*
5.6 Santpoort-Noord *26*
5.7 Santpoort-Zuid *27*
5.8 Het buitengebied *28*

6. Bebouwingskarakteristiek *31*

7. Stedebouwkundige typologie *35*
7.1 Stedelijk ingericht gebied *35*
7.2 Niet-stedelijk ingericht gebied *35*
7.3 Gebieden zonder woonfunctie *35*
7.4 Andere aanduidingen *36*

8. Gebieden met bijzondere waarde *37*

Verantwoording inventarisatie *39*

Geraadpleegde werken *41*

Tabel bevolkingsgegevens *43*

Herkomst afbeeldingen *45*

Afbeeldingen *47*

Register *71*

Colofon *77*

Verantwoording

Het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) is ontwikkeld op initiatief van de Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur om geheel Nederland te inventariseren op het gebied van architectuur en stedebouw uit de periode 1850-1940. Het project wordt, in samenwerking met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, uitgevoerd door de provincies en de vier grote steden.

De doelstellingen van het MIP zijn:
- het verkrijgen van een landelijk overzicht van jongere bouwkunst en stedebouw uit de periode midden 19de eeuw - Tweede Wereldoorlog;
- het bevorderen van kennis en waardering voor historische stads- en dorpsgezichten en monumenten van geschiedenis en kunst uit de periode midden 19de eeuw - Tweede Wereldoorlog;
- basisgegevens aan te leveren voor wetenschappelijk onderzoek op architectuurhistorisch, bouwhistorisch, stedebouwkundig, historisch-geografisch en/of industrieel-archeologisch terrein;
- bouwstenen aandragen voor te ontwikkelen beleid van de drie bestuurslagen ten aanzien van ruimtelijke ordening, stadsontwikkeling en monumentenzorg en als basis voor planologische en stedebouwkundige afwegingen;
- selectie- en registratie-activiteiten van de drie bestuurslagen ten aanzien van objecten, ensembles, structuren en gezichten mogelijk te maken.

Voor de uitvoering van de werkzaamheden zijn de provincies in regio's onderverdeeld. Binnen deze inventarisatiegebieden wordt het werk per gemeente verricht. Hiertoe wordt de gemeentelijke indeling van 14 maart 1988 (start MIP Noord-Holland) gehanteerd. Grenswijzigingen van later datum worden bij de betreffende gemeenten vermeld.

Van elk inventarisatiegebied en van elke gemeente wordt een beschrijving gemaakt waarin geografische, sociaal-economische en stedebouwkundige ontwikkelingen binnen het betreffende gebied c.q. gemeente worden geschetst, toegespitst op de periode 1850-1940. Voorts worden waardevolle gebouwen en ruimtelijke structuren uit de betreffende periode in beeld gebracht.

De nu volgende gemeentebeschrijving richt zich op de gemeente Velsen. Voor geografische, sociaal-economische en cultuurhistorische ontwikkelingen in groter verband kan de MIP-regiobeschrijving IJmond en Zaanstreek worden geraadpleegd.
De gemeentebeschrijving is tot stand gekomen op basis van vergelijking van kaartbeelden uit circa 1850, 1900 en 1940, literatuuronderzoek en inventarisatie in het veld.

De gemeentebeschrijving volgt in de eerste vijf hoofdstukken het model voor een regiobeschrijving van drs. L. Prins, Rijksdienst voor de Monumentenzorg 1988. Hieraan zijn een bebouwingskarakteristiek, een stedebouwkundige typologie, een beschrijving van de gebieden met bijzondere waarden, alsmede een verantwoording van de inventarisatie toegevoegd.

De MIP-werkzaamheden betreffende de gemeente Zaanstad werden verricht door E. Raap, student sociale geografie en tijdelijk projectmedewerker MIP (hoofdstuk 1 t/m 5) en drs. E. van der Kleij, projectmedewerker MIP (overige tekst, alsmede fotografie en beschrijving geïnventariseerde objecten en complexen).

Haarlem, november 1992.

I. Inleiding

De gemeente Velsen ligt in het westen van de provincie Noord-Holland en omvat de kernen IJmuiden, Velsen-Zuid, Velsen-Noord, Santpoort-Noord, Santpoort-Zuid en Driehuis. De oppervlakte van de gemeente is 4685 ha en het aantal inwoners bedraagt 60.135 (31-12-1992).
De huidige omvang van de gemeente is ontstaan in 1927 toen de zelfstandige gemeente Spaarndam werd opgeheven en Velsen de Zuid-Spaarndammerpolder en de polder Buitenhuizen aan haar grondgebied kon toevoegen. Verdere toevoegingen aan het oppervlak van de gemeente betroffen het ontstaan van de Noord-Wijkermeerpolder en de Noord-Spaarndammerpolder na de drooglegging van het Wijkermeer in 1873.
In deze gemeentebeschrijving wordt uitgegaan van de omvang van de gemeente na 1927, dus inclusief de Zuid-Spaarndammerpolder.

De gemeente Velsen grenst aan de gemeenten Beverwijk (noorden), Zaanstad (noordoosten), Haarlemmerliede en Spaarnwoude (oosten), Haarlem (zuidoosten) en Bloemendaal (zuiden).

De gemeente Velsen ligt binnen het MIP-inventarisatiegebied (MIP-regio) IJmond en Zaanstreek. Deze regio bevat verder de gemeenten Beverwijk, Zaanstad en Oostzaan.

Ten behoeve van een overzichtelijke inventarisatie is de gemeente Velsen opgedeeld in de MIP-deelgebieden: IJmuiden, Velsen-Noord, Velsen-Zuid, Driehuis, Santpoort-Noord, Santpoort-Zuid en buitengebied. De deelgebieden vallen samen met de kommen en direct omringend gebied van de diverse kernen. Delen van de duinen en diverse polders in het oostelijk poldergebied worden aangeduid met buitengebied. In IJmuiden, Velsen-Noord en Driehuis liggen onderdelen van de voormalige Atlantikwall. Deze onderdelen zijn apart geordend onder Atlantikwall.
(Zie afbeeldingen 1 en 10)

2. Bodemgesteldheid

2.1 Bodem

In de gemeente Velsen kan een viertal landschapstypen onderscheiden worden, uitgaande van de gegevens van het Landschapsonderzoek Noord-Holland 1986. Van west naar oost bekeken, wordt als eerste het duinlandschap aangetroffen, dat het gebied omvat vanaf de kust tot aan de grens van de bebouwde kom van IJmuiden, langs de spoorlijn en vervolgens langs de Duin en Kruidbergerweg. Tot dit type behoort ook de voormalige duinvlakte de Breesaap.
Ten oosten van het duinlandschap begint het strandwallen- en strandvlaktenlandschap. Het omvat het gebied ten oosten van de Duin en Kruidbergerweg tot aan de grens met de gemeente Haarlem (de voormalige strandvlakte Schipbroeken en de Venen behoren hier toe), de Velserbroekpolder, alsmede het gebied dat ruwweg ligt ten noorden van de spoorlijn Driehuis-Beverwijk. De dorpen Santpoort-Noord, Santpoort-Zuid, Driehuis, Velsen-Zuid en Velsen-Noord liggen in dit landschapstype.
Tussen de Velserbroek en het landgoed Beeckestein ligt een (klein) zanderijenlandschap, de Hofgeest.
Tot slot is er het droogmakerijenlandschap, dat de Noord en Zuid-Spaarndammerpolder en de Noord-Wijkermeerpolder omvat.
Deze zijn ontstaan na de drooglegging van het Wijkermeer en de aanleg van het Noordzeekanaal in 1873.

De bodem aan de oppervlakte bestaat uit drie soorten gronden: zandgronden, klei- en veengronden en kleigronden. Het duinlandschap, het zanderijenlandschap en het strandwallenlandschap bestaan uit zand, terwijl de strandvlakten voornamelijk bestaan uit zand en kleiïg zand al of niet met veen. De strandvlakte tussen de duinen en de strandwal van Bloemendaal en Santpoort bestaat voornamelijk uit zand en kleiïg zand, terwijl het gebied tussen de gemeentegrens van Haarlem en de strandwal van Bloemendaal en Santpoort bestaat uit zandig veen (dit gebied wordt ook wel de Venen genoemd). De Velserbroek en de Meerweiden zijn ook strandvlakten, die echter uit zware klei bestaan.
De droogmakerijen tenslotte bestaan uit zware klei.

De hoogteverschillen in Velsen variëren van 35 meter +NAP (Duin en Kruidberg) tot 2.9 meter -NAP in de Zuid-Spaarndammerpolder.
Het duinlandschap varieert van ca 12 meter +NAP tot 6 meter +NAP, met in het oostelijk deel van de duinen enige hoge duinen. Het zanderijenlandschap bij de Hofgeest variëert van 2.6 meter +NAP tot 1.5 meter +NAP. Binnen het strandwallen- en strandvlaktenlandschap varieert de hoogte van 6 meter +NAP tot 0.6 meter -NAP. De droogmakerijen liggen geheel onder NAP, te weten van 1 tot 2.9 meter -NAP.
(Zie afbeelding 11)

2.2 Afwatering

De afwatering van de duinen geschiedt op natuurlijke wijze naar het oosten. Het water bereikt daar het strandwallen- en strandvlaktenlandschap en wordt dan samen met het overtollige water van dit landschap via 'de Beek' en 'de Lange Sloot' in de Velserbroek en via de Meerweiden afgevoerd naar de ringsloot van de Noord-Spaarndammerpolder en van daar uitgeslagen op het Noordzeekanaal.
Tot de gemeente Velsen behoren acht (delen van) polders, waarvan de grootste zijn de Noord- en Zuid-Spaarndammerpolder (resp. 130 ha en 390 ha), de Velserbroekpolder (465 ha), de Meerweiden ten noorden en zuiden van het Noordzeekanaal (263 ha) en de polder Buitenhuizen

(107 ha), terwijl de polder Gruiters (11 ha) en de Verdolven Landen langs de Slaperdijk (waarvan zo'n 3 ha van het totaal van ca 24 ha Velsens grondgebied is) duidelijk kleiner zijn.
De afwatering van de Noord- en Zuid-Spaarndammerpolder geschiedde sinds hun ontstaan in 1873 gemeenschappelijk tot na de MIP-periode door middel van een duiker in Zijkanaal B, waar tevens een hulpgemaal stond. De belangrijkste bemaling geschiedde eerst door middel van een stoomgemaal en later door een dieselgemaal aan Zijkanaal C.
Tegenwoordig geschiedt de afwatering apart. In de Noord-Spaarndammerpolder staat een electrisch gemaal en is een aantal sluizen bij de monding van Zijkanaal B met het Noordzeekanaal aangelegd. De Zuid-Spaarndammerpolder heeft nu een afwatering door middel van een motorgemaal en drie hulpgemaaltjes rond Spaarndam en het IJ.
De Velserbroek (ingepolderd rond 1220) waterde in 1865 af door middel van vier duikersluisjes, twee op het Wijkermeer, één op de Buitengronden aan het eind van de Lange Sloot en één op de Gruiters. De Velserbroek bezat toen slechts een zomerkade. Na de drooglegging van het Wijkermeer veranderde er veel in de afwatering. De polder werd in 1936 bemalen door een dieselgemaal (de opvolger van een stoomgemaal). Ten behoeve van het inlaten van water waren er nog twee van de vier sluisjes van 1865 in functie. Tevens kon het dieselgemaal water inlaten. Deze mogelijkheid tot het inlaten van water was noodzakelijk vanuit militair-strategisch oogpunt (zie 4.5). Tegenwoordig wordt de Velserbroek bemalen door een motorgemaal aan Zijkanaal B.
De Meerweiden, ontstaan door aanslibbing van het Wijkermeer, waren in 1865 vrijwel geheel onbekaad, slechts 20 ha (van het totaal van 263 ha) had een zomerkade. In dit deel stond een molentje. In 1936 was de situatie door de aanleg van het Noordzeekanaal drastisch veranderd.
De polder had toen reeds een electrisch gemaal, de opvolger van een stoomgemaal en tevens een klein dieselgemaal en waterde af op het Noordzeekanaal. De Meerweiden ten zuiden van het Noordzeekanaal waterden in 1936 af op de ringsloot van de Noord-Spaarndammerpolder, maar waren niet omkaad, omdat het een boezemgebied van het Noordzeekanaal vormde. Tegenwoordig vindt de afwatering van de Meerweiden ten noorden van het Noordzeekanaal nog steeds plaats via een electrisch gemaal aan het Noordzeekanaal. Gegevens over de Meerweiden ten zuiden van het Noordzeekanaal ontbreken.
De polder Buitenhuizen (in 1719 een buitenpolder geworden als gevolg van een inlaag) waterde in 1865 af op het Wijkermeer door middel van twee sluisjes aan de oost- en westzijde van de polder. Na de drooglegging van het Wijkermeer en het ontstaan van de Noord- en Zuid-Spaarndammerpolder vond de afwatering van Buitenhuizen, dat toen in tweeën werd gesplitst (het zuidelijke deel is thans gemeente Velsen), gemeenschappelijk plaats met de Zuid Spaarndammer-polder. De westgrens van Buitenhuizen werd toen opgenomen in de Zuid-Spaarndammerpolder. Ook tegenwoordig is Buitenhuizen via een regelbare stuw verbonden met de Zuid-Spaarndammerpolder en watert ze via deze polder af.
De Noord-Wijkermeerpolder had vanaf haar ontstaan in 1873 tot 1906 een gemeenschappelijke bemaling met de Zuid-Wijkermeerpolder door middel van een duiker onder Zijkanaal A. Na die tijd heeft de polder een eigen bemaling gekregen in de vorm van een elektrisch gemaal. Ook tegenwoordig geschiedt de bemaling elektrisch. Deze gemalen stonden, en staan, langs het Noordzeekanaal.
De polder Gruiters ligt voor een deel in Velsen, het zuidelijke deel behoort tot de gemeente Haarlem. Deze polder ligt ten noordwesten van Spaarndam, en waterde in 1865 rechtstreeks af op het IJ door middel van twee houten duikers en door middel van de molen van Rijnland langs de Slaperdijk op het Spaarne. In 1936 geschiedde de afwatering middels een duiker bij het dorp Spaarndam. Tegenwoordig vindt de afwatering plaats met behulp van drie gemaaltjes rond Spaarndam en het IJ en een motorgemaal.

De polder de Verdolven Landen langs de Slaperdijk behoort voor slechts ca 3 ha tot de gemeente Velsen (totaal oppervlak ca 24 ha). Deze polder is ontstaan na de verhoging van de Slaperdijk in 1807 (zie 4.3). Ze waterde in 1865 af op het Spaarne via de molen van Rijnland aan de Slaperdijk. Deze molen is later vervangen door een elektrisch gemaal.
De Hoogovens heeft tegenwoordig een eigen afwatering. Lozing geschiedt op de buitenhavens.
Bij het sluizencomplex van IJmuiden staat sinds 1975 een groot gemaal, dat het water dat geloosd wordt op de boezem van het Noordzeekanaal op het buitenwater (de Noordzee) uitslaat. Het gemaal slaat water uit van zowel het Hoogheemraadschap van Uitwaterende Sluizen van Kennemerland en West-Friesland als van het Hoogheemraadschap van Rijnland.
(Zie afbeelding 12)

3. Grondgebruik

3.1 Algemeen

Gedurende de MIP-periode heeft zich in Velsen een grote verandering voltrokken in het grondgebruik. Was de gemeente in 1850 nog puur agrarisch georiënteerd, met de aanleg van het Noordzeekanaal, de sluizen, de havens en de stormachtige ontwikkeling van IJmuiden na 1876 breidde de werkgelegenheid in de visserij en de havensector zich sterk uit. Tevens zorgde de komst van de Hoogovens in 1918 er voor dat Velsen haar agrarische karakter al in de MIP-periode grotendeels verloor en een gemeente werd die zich zeer sterk oriënteerde op de industrie, visserij en havenactiviteiten. De agrarische sector bleef in de MIP-periode wel aanwezig, maar was niet overheersend.

3.2 Agrarisch grondgebruik

In de gemeente Velsen kwamen gedurende de MIP-periode verschillende vormen van landbouw voor. Van oudsher werd er in de oude polders de Velserbroek, de Meerweiden, Buitenhuizen, Gruiters en de Verdolven Landen veeteelt bedreven. In verband met de drassigheid in deze polders als gevolg van een lage ligging en een slechte afwatering was dit de enige vorm van landbouw die hier bedreven kon worden. Tuinbouw werd uitgeoefend op het oude duinlandschap, de strandwallen en strandvlakten en het zanderijengebied rond de Hofgeest. De tuinbouw kende al in de 17de eeuw een bloei onder invloed van de economische expansie van de Republiek en met name Amsterdam. Velsen was in die tijd beroemd om zijn kersen. Ook in de 19de eeuw bloeide de tuinbouw, mede door de economische verandering die Kennemerland onderging door onder andere de komst van de kunstmest, de aanleg van de spoorlijn en de veranderingen in het agrarisch bedrijf in het algemeen. Naast de kersenteelt kwam toen ook de aardbeienteelt op. Op de Venen tussen Santpoort en Haarlem kwam (en komt) voornamelijk een bollencultuur op. De tuinbouw als zelfstandig bedrijf kwam niet altijd voor, vaak was er op de oude duinen sprake van gemengd bedrijf.
Akkerbouw vond in Velsen pas plaats sinds de drooglegging van de Noord- en Zuid-Spaarndammerpolder en de Noord-Wijkermeerpolder. Het betrof voornamelijk de teelt van tarwe, rogge, suikerbieten en aardappelen.
Gedurende de MIP-periode is het percentage in gebruik zijnde weidegrond afgenomen ten behoeve van omzetting in tuinbouwgrond, wat meer geld opleverde. Toch heeft ook de tuinbouw aan belang ingeboet, met name door de komst van fabrieken en de uitbreiding van de bebouwing in Velsen.
Het jonge duingebied heeft nooit een agrarische functie gehad, met uitzondering van de duinvlakte de Breesaap die vanaf de 17de eeuw in gebruik was als weideland en in de 19de eeuw ook tuinbouwgronden kende. De overige duinen werden gedurende de MIP-periode gebruikt voor de jacht en recreatie. Daarnaast heeft men in de 19de eeuw het oostelijk deel van de duinen herbebost, nadat door extreme exploitatie de duinen nagenoeg boomloos geworden waren. De herbebossing kwam tot stand om verstuiving tegen te gaan.
De percelen in de droogmakerijen kennen een regelmatig strokenpatroon met brede kavels. De Velserbroek heeft een typische veenverkaveling met lange, smalle kavels met een zuidwest-noordoost oriëntatie. De percelen in de Meerweiden zijn breed en langgerekt, recht op het voormalige Wijkermeer. Op de strandwallen en strandvlakten ontbreekt een eenduidige richting en vorm in de percelen.
Na 1940 is veel landbouwgrond opgegaan in de uitbreiding van de bebouwing van Santpoort-Noord, Santpoort-Zuid en Driehuis. Vanaf het

midden van de jaren tachtig wordt in de Velserbroek een nieuwe woonwijk gebouwd, terwijl al sinds de jaren zeventig de Noord- en Zuid-Spaarndammerpolder en Buitenhuizen zijn omgezet in het recreatiegebied Spaarnwoude. De landbouw heeft nu in de gemeente Velsen een zeer geringe betekenis.

3.3 Niet-agrarisch grondgebruik

Voor de aanleg van het Noordzeekanaal werd het niet-agrarisch grondgebruik voornamelijk bepaald door de vele buitenplaatsen die sinds de 17de eeuw in Velsen waren ontstaan. De bekendste buitens zijn Beeckestein, Duin en Kruidberg, Waterland en Velserbeek. Bij deze buitens lagen veelal uitgestrekte parken en tuinen, zoals het Burgemeester Rijkenspark tussen Santpoort-Noord en Santpoort-Zuid, dat het voormalige overbos van het buitenhuis Spaarnberg was. Duin en Kruidberg is thans een vakantieoord. De duinen werden gebruikt als jachtterrein en later in de 19de eeuw veelal als recreatiegebied, wat het tegenwoordig nog is. Het Nationaal Park de Kennemer Duinen ligt deels op Velsens grondgebied.
Een deel van het strandwallen- en strandvlaktenlandschap is vanaf de 16de tot de 19de eeuw in gebruik geweest als lakenblekerij. De 'groene long' tussen Driehuis en Santpoort-Noord en die achter de Hoofdstraat en de Terrasweg in Santpoort-Noord zijn hiervan nog een laatste overblijfsel. Een aantal blekerijen werd in de 18de eeuw omgevormd tot buitenplaats. Ook werd de functie van blekerij wel in de buitenplaats geïncorporeerd.
Het belangrijkste niet-agrarisch grondgebruik vormt echter de aanleg van het Noordzeekanaal, de sluizen en de havens tussen 1876 en 1896, die een totaal ander landschap gaven dan voorheen. Met de komst van de Koninklijke Hoogovens en Staalfabrieken (de Hoogovens) in 1918 veranderde er nog meer: de Breesaap verloor haar agrarische karakter en werd industriegebied. De bouw van de eerste hoogoven begon in 1918. De eerste oven werd in 1924 ontstoken. Het bedrijf groeide uit tot een internationaal concurrerend concern en ontwikkelde zich steeds verder. Ook ruimtelijk had dit zijn weerslag: de gehele vlakte de Breesaap werd volgebouwd, waarna het bedrijf zich naar alle kanten toe uitbreidde, waarbij de gemeentegrens werd overschreden en het landschap sterk veranderde. Tegenwoordig ligt het Hoogoventerrein tot in de gemeente Heemskerk.
De havens en sluizen rond IJmuiden en Velsen hebben tot 1969 veel verandering gebracht in het noorden van de gemeente. Met name de verbredingen van het Noordzeeknaal tussen 1896 en 1969 (in totaal vijf maal), de aanleg van twee havens en twee nieuwe sluizen en een spuikanaal met gemaal betekende dat grote duinterreinen geheel afgegraven moesten worden. Thans is de gehele noordoever van het Noordzeekanaal tot aan Velsen-Noord industrieterrein, met als voornaamste industrieën de Hoogovens en de papierfabriek Crown/Van Gelder.

3.4 Landschapsbeeld

Van west naar oost wordt het beeld aan de noordoever van het kanaal bepaald door de havens en de sluizen van IJmuiden, de zware industrie van de Hoogovens en de bebouwing van Velsen- Noord. Het oostelijk deel bestaat uit een park in de Meerweiden, bouwland in de Noord-Wijkermeerpolder en een bedrijvenpark langs de Leeghwaterweg.
Ten zuiden van van het kanaal begint het haventerrein van IJmuiden en vervolgens de bebouwing van IJmuiden. Dit wordt van de bebouwing van Velsen-Zuid gescheiden door de voormalige spoorlijn van Haarlem naar IJmuiden. Over de snelweg A9 begint in de Noord- en Zuid-Spaarndammerpolder het recreatiegebied Spaarnwoude.

Het zuidelijk deel van de gemeente wordt van oost naar west bepaald door een brede duinstrook die in het oostelijk deel bebost is. Dan komt de bebouwing van de dorpen Driehuis, Santpoort-Noord en Santpoort-Zuid. Bij de overgang van de gemeente Bloemendaal en Velsen is langs de Van Dalenlaan nog een fraai uitzicht op de strandvlakte tussen Santpoort-Zuid en Haarlem. In de Velserbroek wordt tegenwoordig volop gebouwd. Alleen het oostelijke deel ervan is nog weiland, maar dit wordt ook deel van recreatiegebied Spaarnwoude. In het oosten, langs het IJ bij Spaarndam ligt nog het Fort ten Noorden van Spaarndam met de bijbehorende verdedigingswallen, aangelegd als onderdeel van de Stelling van Amsterdam (zie 4.5).

4. Infrastructuur

4.1 Landwegen

Gedurende de MIP-periode is er in het zuidelijk en oostelijk deel van de gemeente Velsen weinig veranderd in het patroon van de belangrijkste wegen. De belangrijkste regionale weg was van oudsher de Heerweg van Haarlem naar Alkmaar, die in 1816 werd verhard en toen Rijksweg ging heten. Er werd een tol geheven langs deze weg ter hoogte van het landgoed Beeckestein. Langs deze weg liep tussen 1897 en 1924 de stoomtram tussen Haarlem en Alkmaar (zie 4.4). Ook in 1850 waren rond Santpoort reeds verhard de Wüstelaan (in 1822 op particulier initiatief verhard, waarna er een tol bij het station Zuid geheven werd) en de Slaperdijk langs de zuidgrens van de Velserbroek richting Spaarndam (1825).
De kaart van Kuypers uit 1869 laat zien dat er in de tussentijd een nieuwe weg is aangelegd van Duin en Kruidberg naar Santpoort-Noord. Dit is de J.T. Cremerlaan. De Hagelingerweg/Kerkweg van Santpoort-Noord naar Driehuis werd in 1856 verhard (en er werd tol geheven bij het station Driehuis-Westerveld). In de loop van de 19de en het begin van de 20ste eeuw zijn er weinig belangrijke nieuwe wegen toegevoegd, wel is er veel gedaan aan verbetering en verharding van bestaande wegen. In de jaren '20 van deze eeuw is de Rijksweg naar het oosten verlegd tot de huidige loop. Verder heeft er verdichting van het wegenpatroon rond de dorpen plaatsgevonden, met name door de groei van die dorpen.
Met de drooglegging van de Noord- en Zuid-Spaarndammerpolder in 1873 is er aldaar een rationeel wegenpatroon aangelegd, dat snel na de aanleg werd verhard. Eén van de wegen in de Zuid-Spaarndammerpolder had een militaire vervoersfunctie, de Genieweg langs Zijkanaal B.
Rond Velsen-Zuid veranderde er ondanks de aanleg van het Noordzeekanaal niet veel. Wel kwam er een kettingstoompont tussen Velsen en Wijkeroog (het huidige Velsen-Noord) ten behoeve van het doorgaande verkeer van en naar het noorden over de Rijksweg Haarlem-Alkmaar. Opvallend is dat door de aanleg van het kanaal de Zeeweg, die van Driehuis naar Wijk aan Zee liep, in tweeën werd gesplitst en in functie degradeerde. Weliswaar kwam er een voetveer over het kanaal om de beide delen te verbinden, maar het deel ten noorden van het kanaal is nooit verhard.
Het wegennet dat zich in 1850 in de Breesaap bevond is al in de MIP-periode verdwenen, toen de Hoogovens er zich vestigden.
De wegen in en om IJmuiden zoals dat in 1940 bestond, dateren uit de MIP-periode, met uitzondering van de Zeeweg en het oostelijk deel van de huidige Lange Nieuwstraat, die voor het ontstaan van IJmuiden de verbinding tussen Velsen en het buitenhuis Oostduin was. Deze weg is in functie gestegen. De belangrijkste wegen in en om IJmuiden worden gevormd door de Kanaalstraat en IJmuider Straatweg langs het Noordzeekanaal naar Velsen, aangelegd in 1878, de weg langs de Vissershaven en de Bik en Arnoldkade. Tussen de twee wereldoorlogen is een begin gemaakt met de aanleg van de Herenduinweg, aan de zuidrand van IJmuiden.
Over de sluizen is lange tijd alleen voetverkeer mogelijk geweest, omdat over de sluisdeuren gelopen moest worden. Dit was zeer gevaarlijk. Pas in 1960 zijn er twee stalen draaibruggen over de Zuider- en Middensluis aangelegd (de Noordersluis had brede sluisdeuren, waarover geen brug hoefde te worden aangelegd).
Na 1940 heeft er een uitbreiding van het wegenpatroon plaatsgevonden. Het belangrijkste betrof de aanleg van de A9 naar Amsterdam, de A208 naar Haarlem en de bouw van de Velsertunnel, alle in de jaren vijftig en zestig. Deze wegen hebben een nationale betekenis.

In de Noord- en Zuid-Spaarndammerpolder is als gevolg van de aanleg van het recreatiegebied Spaarnwoude een aantal wegen verdwenen en een aantal nieuwe wegen en paden ontstaan. Alhier is sprake van een onherkenbare verandering.
Onherkenbaar veranderd is tevens het westelijk deel van de Velserbroek. Deze polder wordt thans volgebouwd met woningen. Een geheel nieuw stratenpatroon zal ontstaan, naast de eerdere aanleg van twee wegen in het midden en oostelijk deel van de polder.
De Hagelingerweg is na de Tweede Wereldoorlog door de aanleg van de Van den Vondellaan doorgetrokken naar Driehuis, waar deze aansluit op de Driehuizer Kerkweg, de oude loop van de weg van Santpoort-Noord naar Driehuis. De Santpoortse Dreef en het noordelijk deel van de Wynoldy Daniëlslaan zijn in de jaren zestig gereed gekomen.
In IJmuiden tenslotte heeft er ook uitbreiding en verdichting van het wegenpatroon plaatsgevonden na 1940. De belangrijkste in dit verband zijn het westelijk deel van de Lange Nieuwstraat, het westelijk deel van de Herenduinweg en de weg naar het strand Zuidpier.
Verdichting van het wegenpatroon heeft zich rond alle woonkernen voorgedaan als gevolg van de groei van die kernen na de Tweede Wereldoorlog.
(Zie afbeelding 13)

4.2 Wateren

De meest in het oog springende ruimtelijke gebeurtenis in de MIP-periode in de gemeente Velsen is ongetwijfeld de aanleg van het Noordzeekanaal en de daarin gelegen sluizen geweest. Dit wordt daarom in het navolgende vrij uitvoerig behandeld, ook vanwege de nationale betekenis van het kanaal.
In de 18de en begin 19de eeuw werd de haven van Amsterdam steeds slechter bereikbaar voor zeeschepen doordat het IJ en de Zuiderzee langzaam dichtslibden en verzandden. De aanleg van het Groot Noordhollands Kanaal en de opening ervan in 1824 bracht slechts tijdelijk soelaas. Het kanaal was al snel na de opening verouderd.
De toekomst van Amsterdam zou slechts verzekerd zijn indien de stad een korte, rechtstreekse verbinding met de Noordzee kreeg. Reeds in 1848 schreef Simon Vissering in de Gids over zijn (gedroomde) uitstapje naar IJ-Muiden, alwaar een kanaal komende van Amsterdam in de Noordzee uitmondde. Zijn verhaal is werkelijkheid geworden. De landsregering besloot na veel wikken en wegen om 'Holland op zijn smalst' te doorgraven, het oostelijk IJ bij Amsterdam af te dammen, het Wijkermeer en andere delen van het IJ droog te leggen en door de nieuwe IJ-polders een kanaal te graven; het Noordzeekanaal was geboren. Op 8 maart 1865 begon men met het werk en op 1 november 1876 werd het kanaal geopend, ondanks de vele tegenwerkingen waarmee de Amsterdamsche Kanaal Maatschappij (AKM), de financierings- en exploitatiemaatschappij, te maken kreeg tijdens de aanleg. De financiering slaagde uiteindelijk door de succesvolle speculatieve verkoop van de nieuw droog- gevallen IJ-polders. Het kanaal is sedertdien al vijf maal verdiept en verbreed.
Samen met het kanaal werden er sluizen aangelegd om de schepen te schutten. De eerste sluizen waren de Oude of Zuidersluizen (vanaf 1868) waarvan de hoofdsluis een afmeting had 120 x 18 x -8 meter. Het succes van het kanaal was groot, en Amsterdam was 'gered'. De zeeschepen werden echter steeds groter en er moest een nieuwe sluis worden aangelegd, de tegenwoordige Middensluis (223 x 25 x -9,65 meter). Tussen 1889 en 1896 is deze aangelegd. In verband met de ligging van de Middensluis moest er een (nieuw) binnen- en buitenkanaal gegraven worden, die aan weerszijden van het kanaal kwamen te liggen.
Ook deze sluis bleek te klein en een nieuwe, grotere sluis, was noodzakelijk. In 1919 werd begonnen met de aanleg van de Noordersluis. Toen deze in 1930 geopend werd was ze de tot dan toe grootste sluis ter

wereld met haar afmetingen van 400 x 45 x -15 meter. Door de noordelijke ligging ten opzichte van het Noordzeekanaal werd deze sluis iets naar 'boven' gedraaid aangelegd, zodat de schepen sneller op koers lagen in het kanaal. Met de aanleg van deze sluis was het ook weer noodzakelijk om een nieuw binnen- en buitenkanaal te graven: het Binnen- en Buitentoeleidingskanaal en het Noorder-buitenkanaal. Door dit nieuwe buitenkanaal kwam het Fort bij het kanaal nu op een eiland te liggen (zie 4.5). Tevens is ten noorden van de Noordersluis een nieuw spuikanaal aangelegd, waarop tussen 1967 en 1975 een gemaal is gebouwd (zie 2.2).
Met de aanleg van het Noordzeekanaal werden er ook tien zijkanalen gegraven ten behoeve van de scheepvaart en de ontwatering van het oude land. In Velsen liggen tegenwoordig de Zijkanalen A, B en C. Zijkanaal B heeft een afwateringsfunctie, terwijl Zijkanaal A en C ook nog een transportfunctie hebben.
De monding van het Noordzeekanaal mocht niet verzanden en daarom werden er twee pieren aangelegd om dat tegen te gaan. Tussen 1873 en 1877 werden de Noord- en Zuidpier gebouwd. Met de aanleg van de Noordersluis en het Noorderbuitenkanaal werd het worteleinde van de Noordpier naar het noorden verlegd, wat nog te zien is in de knik in deze pier. Tussen 1957 en 1967 zijn de pieren verlengd tot de huidige lengte, waarbij de Zuidpier werd afgekopt met 280 meter. Met de aanleg van de pieren is langs de monding van het Zuiderbuitenkanaal aan weerskanten een kleine dam aangebracht om te voorkomen dat zand van het strand tussen de pieren in de vaargeul zou komen.
De pieren boden beschutting tegen sterke winden en vele vissersschepen maakten hiervan gebruik. De in het begin kleine handel in vis die zich voordeed tijdens ruw weer breidde zich echter steeds verder uit. Op den duur gingen de vissersschepen de andere (handels)schepen hinderen. In 1896 werd daarom de Vissershaven geopend, waar men kon aanmeren en handel drijven. Deze haven bleek al snel te klein en werd daarom na verdiept te zijn in 1899, tussen 1914 en '20 met 400 meter verlengd. Toen is ook een nieuwe haven aangelegd, de Haringhaven. In 1955 werd de Haringhaven verlegd in zuidoostelijke richting en tussen 1960 en '62 is hij verlengd tot de huidige omvang.
Ten behoeve van de Hoogovens werden voor de Tweede Wereldoorlog één binnen- en één buitenhaven aangelegd. Voor de binnenvaart werden de 1ste en 2de Rijksbinnenhaven aangelegd. In 1958 kwam daar de 3de Rijksbinnenhaven bij.
Tot slot is er nog de Averijhaven, die is aangelegd met de bouw van de Noordersluis en het Noorderbuitenkanaal. Een grote scheepvaarthaven heeft IJmuiden nooit gekregen. Amsterdam is hier altijd tegenstander van gebleven, omdat een eventuele voorhaven in IJmuiden een te grote concurrent zou kunnen worden van de eigen Amsterdamse haven.
Door de aanleg van het Noordzeekanaal werd het noordelijk deel van de gemeente Velsen afgesneden van het zuidelijk deel. De verbindingen tussen beide delen werden onderhouden door (spoor)bruggen, via de sluizen en via een aantal veren. In Velsen hebben in totaal vijf veren gelegen, waarvan drie voetveren, één pontveer (bij Buitenhuizen) en één kettingstoompont. Op de laatste werd ook de stoomtram Haarlem-Alkmaar overgezet. Tegenwoordig is er nog één pontveer, namelijk ter hoogte van de oude spoorbrug over het kanaal bij IJmuiden. Deze pont is hier komen te liggen na de opening van de Velsertunnel in 1957, toen de pontverbinding tussen Velsen-Zuid en Velsen-Noord kwam te vervallen.

In het zuiden van de gemeente werd in 1537 de Jan Gijzenvaart gegraven, bestemd voor het vervoer van afgegraven duinzand. Tegelijk met de zandafgavingen en het vervoer ervan, verschenen er eveneens blekerijen en ontstond aan het begin van de Jan Gijzenvaart een kleine blekersgemeenschap, Jan Gijzenvaart geheten (het latere Santpoort-Zuid,

zie 5.4). De vaart is in de 17de eeuw twee maal verlengd in zuidelijke richting. Deze verlengingen en het meest westelijke deel zijn in 1926 weer gedempt. Nadat de blekerijen verdwenen waren in de 19de eeuw kwam de bollencultuur in de Venen op, met name na 1870. Voor de afvoer van de produkten werd de Jan Gijzenvaart tot in het tweede kwart van deze eeuw nog gebruikt. Thans heeft de vaart geen transportfunctie meer.

De overige wateren in de gemeente Velsen hebben geen transportfunctie, maar dienen slechts voor het afvloeien van het overtollige water.
(Zie afbeeldingen 9 en 12)

4.3 Dijken

Toen het Wijkermeer nog niet drooggelegd was, had de Velserdijk, die liep van Spaarndam tot de Hofgeest, nog een primaire waterkerende functie. Aangelegd in 1220, was ze al vanaf de 16de eeuw te laag gebleken. De dijk mocht echter op last van de stad Amsterdam niet verhoogd worden, omdat overtollig water in het IJ en het Wijkermeer dan niet in de Velserbroek, maar in Amsterdam zelf terecht zou kunnen komen en de stad een te grote druk op haar dijken zou krijgen. Daarom werd de Slaperdijk in het begin van de 17de eeuw aangelegd, die het grondgebied van het Hoogheemraadschap van Rijnland moest beschermen in geval van overstroming van de Velserdijk (de Slaperdijk vormt de noordgrens van Rijnland). Toch is ook de Slaperdijk vaak doorgebroken, totdat ze in 1807 verhoogd en verzwaard werd.
Tussen de Hofgeest en Velsen lagen de zogenaamde Buitengronden en de Meerweiden, ontstaan door aanslibbing van het Wijkermeer. Langs deze gronden is al voor de MIP-periode een lage kade aangelegd. Deze vormt nu de overgang van de Noord-Spaarndammerpolder met het oude land. Langs de polder Buitenhuizen heeft tot 1719 een primaire dijk gelegen. Na 1719 werd Buitenhuizen een inlaagpolder en verloor de dijk haar primaire functie en werd ze zomerkade. Met de aanleg van het Noordzeekanaal werd de polder afgesneden van het oude land en verbonden met de Zuid-Spaarndammerpolder. De westelijke grens van de polder ging toen op in de Zuid-Spaarndammerpolder. Langs het oostelijk deel ligt nu een dijk langs Zijkanaal C. De noordgrens van de Noord- en Zuid-Spaarndammerpolder wordt gevormd door de dijk langs het Noordzeekanaal, terwijl de oostelijke en zuidelijke dijken van de polders aan Zijkanaal B en C liggen. De Velserdijk vormt nu de overgang tussen de Noord-Spaarndammerpolder en de Velserbroek en de Meerweiden ten zuiden van het Noordzeekanaal. De dijk langs deze laatste polder heeft lange tijd op een lager niveau gelegen dan de overige Noordzeekanaal-dijken. Dit was bewust gedaan omdat de Meerweiden een boezem van het water van het Noordzeekanaal waren. Pas na de oorlog is ook hier de dijk verhoogd. Tot slot ligt er langs de Noord-Spaarndammerpolder een ringdijk en heeft men langs het Noordzeekanaal dijken aangelegd.
(Zie afbeelding 12)

4.4 Spoor- en voormalige tramwegen

Over het grondgebied van de gemeente Velsen hebben twee spoorlijnen gelopen voor personenvervoer. Tevens liep er een stoomtramtraject over Velsens grondgebied. Ten behoeve van het goederenvervoer van en naar de Hoogovens is een spoorwegemplacement aangelegd.
De spoorlijn Haarlem-Uitgeest werd in 1867 geopend. In Velsen werd toen het station 'Zantpoort', thans Santpoort-Zuid, geopend. Het had een regionale functie voor de bewoners uit het zuidelijk deel van Velsen en de omliggende gemeenten. Er was in dit station een aparte wachtkamer gebouwd ten behoeve van patiënten van het Gesticht Meer en Berg.
De spoorlijn liep over een spoorbrug over het Noordzeekanaal naar

Beverwijk. Deze brug lag op de plaats waar thans het pontveer vaart. De brug werd in 1905 vervangen door een grote draaibrug. Met de opening van de Velsertunnel in 1957 werd de brug buiten functie gezet en gesloopt. Deze brug vormde een groot obstakel voor de scheepvaart. Het tracé van de spoorlijn is met de aanleg van de Velsertunnel ook gewijzigd: thans buigt de lijn bij Santpoort-Noord naar het oosten af, om ter hoogte van Driehuis weer naar het noorden te gaan. Er zijn sindsdien ook twee nieuwe stations bijgekomen:
station Santpoort-Noord en station Driehuis.
Vanaf 1957 splitste het spoor zich ter hoogte van Santpoort-Noord in tweeën. Eén tak liep door naar Beverwijk, de andere ging naar IJmuiden. Deze laatste lijn was in 1883 geopend. IJmuiden kreeg toen een station ter hoogte van de Kanaalstraat. Reeds in 1897 werd de lijn verlegd en verlengd naar de nieuwe Vissershaven. Het station werd toen ook verplaatst in de richting van de Vissershaven. Deze verlegging vond plaats, opdat de afvoer van vis naar de belangrijkste (buitenlandse) afzetgebieden per spoor goed kon plaatsvinden. De vis werd onder andere naar Duitsland en Frankrijk geëxporteerd. Het spoor heeft zodoende een belangrijke bijdrage geleverd aan de opkomst en bloei van IJmuiden.
In de jaren vijftig en zestig van deze eeuw is het goederenvervoer per spoor in onbruik geraakt door de concurrentie van de vrachtauto.
Het personenvervoer over deze lijn naar IJmuiden heeft echter tot 25 september 1983 bestaan. Langs deze lijn lagen vijf stations, te weten Velsen-Zeeweg Velsen/IJmuiden-Oost, IJmuiden-Casembrootstraat, IJmuiden-Julianakade en IJmuiden. Ook Driehuis had aan deze spoorlijn een station: Driehuis-Westerveld, nabij het crematorium. Thans is er een busverbinding tussen IJmuiden en Haarlem. Het spoor is tegenwoordig nog steeds aanwezig in het landschap.
De Hoogovens maakt nog steeds gebruik van het vervoer van goederen per spoor. Daartoe ligt er een uitgebreid net van sporen op en langs het Hoogoventerrein. Via het oude tracé van het spoor Haarlem-Beverwijk wordt nu aangesloten op het spoorwegemplacement bij station Beverwijk.
In 1889 is er een smalspoorlijn aangelegd vanaf station Santpoort-Zuid langs de zuidkant van de Duinweg tot op het terrein van het Gesticht Meer en Berg (het voormalige Provinciaal Ziekenhuis Santpoort, thans Algemeen Psychiatrisch Centrum, Centrum/Oud-West/Noord en Oost/Zuidoost), bestemd voor kolen en goederenvervoer. In de Tweede Wereldoorlog is de lijn ook gebruikt voor het vervoer van patiënten naar meer landinwaarts gelegen inrichtingen. Deze lijn is na 1945 opgeheven.
Tussen 1896 en 1924 heeft er tussen Haarlem en Alkmaar een stoomtramverbinding bestaan, die ook over Velsens grondgebied liep. De tram reed over de Rijksweg door de Hoofdstraat in Santpoort-Noord om vervolgens weer over de Rijksweg tot aan Velsen-Zuid te gaan, alwaar het vanaf 1906 middels een kettingstoompont, waar ook het overige verkeer gebruik van kon maken, overgezet werd naar Wijkeroog (Velsen-Noord). Tussen 1896 en 1906 liep de tram over een draaibrug over het Noordzeekanaal. Door de concurrentie van de autobus werd de lijn in 1924 opgeheven en gelijk gesloopt. Alleen de remise in Velsen-Noord bleef behouden.
(Zie afbeelding 13)

4.5 Militaire infrastructuur

In de gemeente Velsen heeft een aantal militaire werken gelegen, onder andere ter verdediging van de havens, sluizen en het Noordzeekanaal, maar tevens ter verdediging van Amsterdam.
Ten behoeve van de Stelling van Amsterdam, een kringstelling van permanente verdedigingsbouw rond de hoofdstad die tevens gold als laatste bolwerk in geval van aanvallen op Nederland, werden ook in Velsen twee forten gebouwd, te weten het Fort ten Noorden van Spaarndam en het Fort bij IJmuiden.

Het Fort ten Noorden van Spaarndam maakte deel uit van de Positie van Spaarndam, waartoe verder behoorde het Fort ten Zuiden van Spaarndam en twee tussen de forten gelegen verdedigingswallen (gebouwd tussen 1916 en 1919) en twee nevenbatterijen (zie ook de MIP-gemeentebeschrijving van Haarlem en het Concept-register Positie bij Spaarndam, Provinciaal Bestuur van Noord-Holland, 1990). Het Fort ten Noorden van Spaarndam werd gebouwd tussen 1895 en 1901 en had tot taak de smalle inundatiestrook tot aan de duinen en de strategische positie van de waterwerken in Spaarndam (sluizen, gemaal) te verdedigen. Het gemaal van de Velserbroek kon gebruikt worden voor het inunderen van de smalle strook.
De monding van het Noordzeekanaal, de sluizen en de havens hadden een grote strategische waarde als toegangsweg naar de hoofdstad. Daarom werd het kanaal door verschillende forten beschermd. In Velsen lag pal aan de monding van het kanaal het Kustfort IJmuiden. Het werd tussen 1880 en 1887 gebouwd op de noordoever en maakte deel uit van de Stelling van Amsterdam. Het had tot taak het afsluiten van het Noordzeekanaal en het beschermen van de sluizen (en later ook de havens). In 1910 vond er een uitbreiding plaats en werden twee kustbatterijen naar land en zee gebouwd. De Positie van IJmuiden, zoals het toen heette, werd toen ook uit de Stelling genomen en kreeg een eigen commandant. In de daarop volgende jaren heeft er nog enige uitbreiding plaatsgevonden, onder andere bij de sluizen. Met de aanleg van de Noordersluis en het daarbij behorende Noorderbuitenkanaal eind jaren twintig kwam het fort op een eiland in het kanaal te liggen. Tevens hebben in de twee beveiligingspeilers van de spoorbrug over het kanaal twee kanonnen gestaan, ook ter bescherming van het kanaal en de brug.
De Duitse bezetter heeft in de Tweede Wereldoorlog langs de gehele Westeuropese kust de zogenaamde Atlantikwall gebouwd ter verdediging van de kust tegen eventuele aanvallen. In Nederland waren daartoe vier strategische plaatsen aangewezen, waar een zwaartepunt van verdediging kwam te liggen. IJmuiden met haar havens, sluizen en kanaal was zo'n 'Stützpunkt', en was tevens een uitvalsbasis voor de 'Kriegsmarine'. IJmuiden werd daarom zwaar verdedigd. Men sprak van de 'Festung IJmuiden'. Dit gebied had als 'Kernwerk' (een relatief klein terrein met een hoge dichtheid aan bunkers) het Forteiland en werd begrensd door tankhindernissen (draketanden, tankwallen, -grachten en -muren). Van deze Festung IJmuiden liggen tegenwoordig in de duinen nog vele (deels ondergestoven) bunkers, resten van tankwallen en rijen draketanden. Langs de Duin en Kruidbergerweg, ter hoogte van het Vinkennest ligt langs de weg nog een deel van de tankgracht, die zich verder in de duinen ook nog manifesteert.
Langs de Haringhaven zijn ten behoeve van de Kriegsmarine twee bunkers gebouwd voor motortorpedoboten en mijnenvegers. De eerste is verdwenen toen de Haringhaven werd verlengd in de jaren zestig, de laatste is thans in gebruik als kalkzandsteenfabriek en distributiecentrum van een supermarkt.
(Zie afbeeldingen 13 en 15)

5. Nederzettingsstructuur

5.1 Algemeen

De gemeente Velsen is ontstaan uit het Ambacht Velsen, een onderdeel van het Graafschap Holland. Dit gebied komt vrij nauwkeurig overeen met de gemeentegrenzen van 1850. De gemeente Velsen heeft echter tijdens de periode 1850-1940 twee uitbreidingen van het grondgebied gekend, te weten in 1873 met het ontstaan van de Noord-Spaarndammerpolder na de droogleggingvan het Wijkermeer en in 1927 toen de gemeente Spaarndam werd opgeheven en Velsen de Zuid-Spaarndammerpolder en de polder Buitenhuizen aan haar grondgebied mocht toevoegen. Tijdens de MIP-periode heeft de gemeente Velsen een grote gezichtsverandering ondergaan. Was Velsen in 1850 nog een landelijke, agrarische gemeenschap, met de aanleg van het Noordzeekanaal, de havens en de sluizen veranderde het westelijk deel van de gemeente in een vissersgemeenschap met IJmuiden als centrum. De aanleg en opening van de spoorlijn van Haarlem naar Uitgeest in 1867, en de opening van het station 'Zantpoort' betekende de eerste aanzet tot de ontwikkeling van Santpoort-Noord en Santpoort-Zuid tot forensengemeenschappen.
De komst van de Hoogovens tenslotte betekende dat Velsen haar agrarische karakter definitief verloor en een gemeente werd met twee 'gezichten': het noordelijke deel voornamelijk gericht op de visserij en de industrie, het zuidelijke deel voornamelijk een forensengemeenschap, met een agrarisch oostelijk gedeelte.
De opzet van de rest van het hoofdstuk is als volgt. Als eerste wordt IJmuiden als grootste en belangrijkste kern in de gemeente behandeld, vervolgens komen van noord naar zuid Velsen-Noord en Velsen-Zuid aan bod. Velsen-Zuid is in de gemeente de kern met de oudste geschiedenis. Dan worden Driehuis, Santpoort-Noord en Santpoort-Zuid behandeld. Tot slot volgt een paragraaf over de verspreide bebouwing in het buitengebied.
(Zie afbeeldingen 2 t/m 9, 14, 16A, 16B en 16C)

5.2 IJmuiden

IJmuiden heeft haar ontstaan en ontwikkeling te danken aan de aanleg van het Noordzeekanaal, de sluizen en de havens. Het Noordzeekanaal is aangelegd dwars door de duinvlakte de Breesaap. Deze was ten tijde van de doorgraving in eigendom van A.J. Bik en J.W. Arnold. Zij zijn degenen geweest die de aanzet hebben gegeven tot de ontwikkeling van wat thans Oud-IJmuiden genoemd wordt. Hierbij moet opgemerkt worden dat het nooit in de lijn der bedoeling heeft gelegen om bij de sluiswerken een nederzetting van enige importantie te stichten maar dat IJmuiden in feite ontwikkeld is onder invloed van 'de marktkrachten'. Pas nadat Oud-IJmuiden was volgebouwd en de wegen waren verhard, vond er een overdracht plaats aan de gemeente Velsen, die tot dan toe weinig had gedaan aan de ontwikkeling van IJmuiden.
De oudste bebouwing van IJmuiden bestond uit tien woningen voor de sluismeester en sluiswachters, in eigendom bij de Amsterdamse Kanaal Maatschappij, zes dienstwoningen voor belastingpersoneel, in eigendom bij Rijkswaterstaat en een winkel, een tapperij en een hulppostkantoor. Dit alles werd gebouwd in 1875.
Deze bebouwing trok andere mensen aan die in de duinen woonden in zelfgemaakte bouwsels. Bik en Arnold zagen snel in dat er een nederzetting zou ontstaan en gaven in 1877 aan Y.P. Loots de opdracht een stratenplan te maken voor de nieuwe nederzetting. Dit is het oostelijk deel van Oud-IJmuiden, tot aan de Oranjestraat.
De gemeente Velsen stond onwelwillend tegenover het nieuwe dorp IJmuiden. Velsen was tot die tijd puur agrarisch en duldde nieuwe

bewoners met tegenzin. Haar plichten tegenover de nieuwe nederzetting deed de gemeente dan ook maar mondjesmaat; slechts het strikt noodzakelijke werd gedaan.
De ontwikkeling van IJmuiden is daarom niet te danken aan de gemeente, maar aan de heren Bik en Arnold, die de gronden bij IJmuiden verkochten en ontwikkelden. Zij richtten daartoe de 'Burgerlijke Maatschap' op, later 'Maatschap IJmuiden' (1879) en in 1890 omgedoopt in 'N.V. Maatschappij IJmuiden', die telkens een iets verschillende juridische basis hadden. Deze maatschappijen verkochten de gronden en ontwikkelden de plannen.
De nederzetting groeide snel na de stichting in 1876, met name dankzij de komst van de visserij en aanverwante bedrijvigheid, maar ook door de permanente aanwezigheid van een garnizoen soldaten in het Kustfort IJmuiden.
Het stratenplan van Loots werd ten uitvoer gebracht en een uitbreiding volgde reeds in 1885 in oostelijke richting. De Oranjestraat vormt de grens tussen deze twee delen, wat nu nog te zien is in het iets verspringen naar het zuiden van de bouwblokken van de nieuwere bebouwing. Ook dit stratenplan is evenals het oude uit 1877 rationeel getekend, met een blokpatroon waarbinnen een plein is opgenomen.
Vrijwel gelijk met de opening van de Middensluis in 1896 werd een begin gemaakt met de ontwikkeling van de gronden ten zuidwesten van de toenmalige bebouwing langs de Neptunusstraat.
Tussen 1901 en 1912 werd in drie opeenvolgende plannen het gebied tussen wat nu Oud-IJmuiden is volgebouwd. De bebouwing was gelegen tussen het (verlegde) spoor, het Noordzeekanaal en de Vissershaven. Het inwonertal verdubbelde, en IJmuiden kreeg meer inwoners dan Velsen. Alle wegen waren toen ook verhard, met uitzondering van de Ericsonstraat die pas in 1931 werd verhard. Iedere uitbreiding overigens betekende dat grote delen van de duinen moesten worden afgegraven.
Nadat Oud-IJmuiden volgebouwd was in 1912 moest de nieuwe bebouwing plaats vinden over het spoor. IJmuiden groeide toen 'over de brug' en de bebouwing rukte steeds verder op naar het oosten.
In dit oostelijke deel was ook een nederzetting ontstaan. De arbeiders aan het Noordzeekanaal – de polderjongens, dagloners en grondwerkers – hadden rond de plaats van het huidige gemeentehuis een eigen nederzetting gebouwd, De Heide geheten. De woningen alhier waren zeer primitief en door de bewoners zelf gebouwd. Deze kern groeide en ontwikkelde zich tot zelfstandige woonplaats; de kwaliteit van de woningen verbeterde. Met name door de komst van de Hoogovens groeide Velseroord, zoals het later werd genoemd, sterk. Vele arbeiders werkzaam bij de Hoogovens woonden in Velseroord. De groei van Velseroord overtrof zelfs die van Oud-IJmuiden. De twee plaatsen groeiden steeds dichter naar elkaar toe, en in 1926 werden ze officieel samengevoegd tot één IJmuiden. Velseroord werd toen omgedoopt in IJmuiden-Oost. De grote economische crisis in de jaren dertig had tot gevolg dat velen werkloos waren in IJmuiden. Veel huizen stonden in die tijd leeg en uitbreiding heeft in die jaren dan ook nauwelijks plaatsgevonden. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn veel huizen in IJmuiden vernietigd. Na de oorlog is er veel nieuwbouw gepleegd en breidde IJmuiden zich in zuidwestelijke richting sterk uit tot de huidige omvang.

De ontwikkeling en bloei van IJmuiden kan niet los gezien worden van de ontwikkeling van de visserij-industrie en havenactiviteiten. Het haventerrein in IJmuiden is vrij toegankelijk vanuit de bebouwing van IJmuiden en maakt er volledig deel van uit. Het sluit goed aan op de bebouwing van Oud-IJmuiden. Alle wegen zijn voortzettingen van wegen en straten van het woongebied van IJmuiden.
De Vissershaven werd in 1896 geopend (zie 4.2) en in het gebied eromheen ontwikkelde zich vele haven- en visserijactiviteiten. Ten behoeve van de vishandel werd in 1915 een nieuwe vishal gebouwd, ter

vervanging van de houten hal uit 1896. Deze nieuwe hal is op zijn beurt weer vervangen in 1936. Om de afvoer en export van vis te vergemakkelijken werd in 1897 de spoorlijn verlegd en verlengd naar de haven, waar bij in de buurt toen ook een station werd gebouwd (zie 4.4).
De gebieden ten zuiden van de Vissershaven tot aan de Haringhaven werden in 1903 vrijgegeven voor de visserij en nevenactiviteiten. Dit terrein, dat zich in zuidwestelijke richting uitbreidde, is bewust opgedeeld in rechthoekige bouwvlakken ten behoeve van het praktisch gebruik van de gronden.
Het beheer en de exploitatie van de havens ligt sinds 1915 in handen van het Staatsvissershavenbedrijf (SVHB), dat zorg draagt voor infrastructurele voorzieningen en onderhoud. Tot 1954 had het SVHB een eigen watervoorziening in de haven ten behoeve van de vissersschepen, waartoe een eigen watertoren aan de Dokweg gebouwd werd in 1914/15. Na 1954 is de watervoorziening overgegaan naar de gemeente.
De havens van IJmuiden zijn door hun goede ligging ten opzichte van de visgronden, de goede verbindingen met het achterland via het spoor en later de weg, door de gunstige betalingsregelingen en gelegenheden voor bedrijfsvestiging uitgegroeid tot één van de grootste centra van vishandel en visafslag in noordwest-Europa. Het is nog steeds een nationaal visserijcentrum, gericht op nationale en internationale handel.
Ten behoeve van binnenkomende scheepvaart was het noodzakelijk om vuurtorens en lichtbakens aan te leggen. Op de kop van de pieren staan twee bakens. In 1878 werden twee gietijzeren vuurtorens gebouwd, één aan de monding van het kanaal op de duinen aan de zuidoever van het kanaal (30 m hoog) en één meer landinwaarts tussen de havens (35 m hoog). Als schepen de twee lichten in elkaars verlengde zagen, dan lagen ze goed op koers naar de pieren en de havens. In verband met navigatieredenen werd de buitenvuurtoren 10 meter verlaagd. Voordat de vuurtorens gebouwd waren stond er naast de latere buitentoren een semafoor of seinpost. Deze is in 1982 gesloopt en vervangen door een moderner exemplaar.

5.3 Velsen-Noord

Tijdens de aanleg van het Noordzeekanaal werd rond de voormalige buitenplaats Wijkeroog een kleine nederzetting gesticht ten behoeve van de Engelse betonwerkers en metselaars aan het kanaal. Hieruit ontwikkelde zich het huidige Velsen-Noord, dat rond 1915 al ongeveer even groot was als Velsen-Zuid. De bebouwing strekt zich uit ten westen van de Wijkerstraatweg en langs het kanaal. Tevens is er enige bebouwing ten oosten van de papierfabriek (de Doodweg).
Tot 1940 vond er een grote uitbreiding plaats tot de omvang Wijkerstraatweg - Koningsweg - Duinvlietstraat en enige bebouwing rond de Meerweidenlaan.
In de oorlog verdween er veel van de bebouwing (zie afb. 14), te weten het oudste deel van Wijkeroog, de bebouwing langs de Wijkerstraatweg, in de Meerweiden, het gebied rond het spoor en de Wijkerstraatweg en een gebied tussen het Guldenwagenplantsoen en de Noorderlaan ten westen van de huidige bebouwing.
Er werd na de oorlog veel opnieuw opgebouwd. Het verwoeste gebied ten oosten van de D.E. Lethstraat en ten zuiden van de Corverslaan werd niet herbouwd.

5.4 Velsen-Zuid

Het dorp Velsen, het tegenwoordige Velsen-Zuid, is in het verleden de belangrijkste kern geweest in de gemeente. Met de aanleg van het Noordzeekanaal en de opkomst van IJmuiden is deze belangrijke positie verloren gegaan aan IJmuiden. Velsen heeft echter al een zeer oude historie. De Romeinen hebben hier gedurende de eerste eeuw van onze

jaartelling, en wellicht nog eerder, een Castellum ('Flevum') gehad aan de toen strategische oever van het oer-IJ.
Het begin van de onafgebroken bewoning in Velsen gaat terug tot circa 770 toen Willibrord in Velsen een kerk stichtte. Dit was de voorloper van de huidige Engelmunduskerk. Velsen is tot in de 12de/13de eeuw een belangrijk religieus centrum gebleven voor de streek. Haarlem nam toen die functie over en werd bisschopsstad. Velsen bleef een agrarische nederzetting in een landelijke omgeving. Tot aan de aanleg van het Noordzeekanaal veranderde er weinig.
Na die tijd echter werd de kern opgenomen in de ontwikkeling van het gebied rond de sluizen en veranderde er veel: het Noordzeekanaal lag pal ten noorden van het oude dorp. Tussen 1905 en 1969 is het kanaal vijf maal verbreed en telkens ten koste van een stukje oud-Velsen. De oude kern is in totaal voor meer dan de helft verdwenen. In de MIP-periode is er niets wezenlijks toegevoegd.
Ten westen van de oude kern ontwikkelde zich tijdens het Interbellum een bescheiden villawijk binnen een gebogen stratenplan. De spoorlijn en de Minister van Houtenlaan vormden voor deze wijk de westelijke begrenzing. Ten oosten van het oude Velsen heeft na 1945 ook uitbreiding plaatsgevonden. De oude kern is thans beschermd dorpsgezicht.

5.5 Driehuis

Tussen Velsen en Santpoort ligt het dorp Driehuis. Tot in 1915 was er sprake van een buurtschap met een zeer beperkte omvang. De bebouwing concentreerde zich aan de Driehuizer Kerkweg en het begin van de Zeeweg naar Rooswijk. Het ontstaan van het dorp zal hier waarschijnlijk mee samenhangen. Tussen 1915 en 1940 nam de omvang sterk toe en werd Driehuis een dorp. De bebouwing kwam aan beide zijden van de Kerkweg plaats in een 'geknikt' patroon. Na de oorlog had er uitbreiding plaats ten zuiden van de dan bestaande bebouwing. In 1913 was op grondgebied van de voormalige buitenplaats Westerveld het eerste crematorium van Nederland verrezen. Rond dit crematorium ontwikkeld zich tot op heden de begraafplaats Westerveld (5.8).
De aanleg van de Velsertunnel bracht Driehuis een spoorwegstation dat ook nu nog bestaat. De aanleg van de Van den Vondellaan in het verlengde van de Hagelingerweg ging Driehuis beter naar het zuiden toe ontsluiten. Het is thans evenals Santpoort-Noord en Santpoort-Zuid een forensendorp met ruim opgezette bebouwing.

5.6 Santpoort-Noord

Het begin van de onafgebroken bewoning in Santpoort-Noord, tot 1926 Santpoort geheten, wordt gedateerd vanaf de 13e eeuw. De oudste bebouwing is het kasteel Brederode. De eerste vermelding van Santpoort dateert echter uit 1388.
De oudste bebouwing concentreerde zich rond de aansluiting van de Heerweg (thans Rijksweg) met de Westlaan, langs de doortocht naar Velsen en overig (Noord) Holland.
Tot in de 16de eeuw bleef Santpoort een puur agrarische gemeenschap. In die eeuw werden rond Santpoort de eerste hofsteden gesticht, in eigendom van met name rijke Haarlemse kooplieden. In de 16de eeuw kwamen ook de blekerijen rond Santpoort op. In de 17de eeuw werden steeds meer buitenhuizen gebouwd, waarvan Duinenberg en Kruidberg (later Duin en Kruidberg) de bekendste zijn. Samen met de zich steeds verder ontwikkellende blekerijen en de bloei van de tuinbouw (kersen) zorgde dit voor een bevolkingsgroei van Santpoort (zie ook 5.5). De bebouwing in deze periode strekte zich uit langs de Heerweg en ten westen daarvan, op het zand. Tot in de 19de eeuw bleef Santpoort een buurtschap, waarna het uitgroeide tot een dorp. Er vond dan ook een

verschuiving plaats in de bebouwing. Niet langer werd alleen gebouwd ten westen van de Heerweg/Hoofdstraat, maar ook aan de oostzijde ervan kwam enige bebouwing. Langs uitvalswegen kwamen arbeiders- en daglonerswoningen. De verklaring hiervoor ligt in het droogleggen van het Wijkermeer. De wateroverlast uit de Velserbroek was toen verdwenen. Aanleg van Noordzeekanaal en sluizen had op Santpoort geen invloed, omdat de kanaalarbeiders zich vestigden in het nieuwe IJmuiden (De Heide en Velseroord). Santpoort bleef een eenvoudige agrarische gemeenschap. Na 1870 ontwikkelde de bloembollencultuur zich sterk. Deze cultuur was al in 18de eeuw in de Venen aanwezig, maar in de 19de eeuw ontwikkelde de bollencultuur zich naar het noorden toe, zoals in het gebied tussen Santpoort en Driehuis. Ten behoeve van de bollencultuur werden de gronden afgegraven. Zo komt het dat de (niet afgezande) begraafplaats de Biezen nu ongeveer één meter hoger ligt dan de omgeving.
Tot aan de Tweede Wereldoorlog behield Santpoort haar landelijke karakter, hoewel reeds vanaf de aanleg van de spoorlijn in 1867 in en om Santpoort villa's werden gebouwd. Dit was de aanzet tot de ontwikkeling van Santpoort tot wat het nu is: een forensengemeenschap voor de beter gesitueerde forens.
De bebouwing uit de periode 1900-1940 in Santpoort-Noord, kwam voort uit onder andere een aantal kleinschalige particuliere deelplannen. In 1905 werd toestemming gegeven tot de aanleg en het ontwikkelen van de Molenstraat; vanaf 1911 tot in het begin van de jaren dertig werd de Terrasweg en het aansluitende gebied tot aan de spoorlijn ontwikkeld. Verder werd in de jaren dertig gebouwd in het gebied tussen de Kerkweg en de Hagelingerweg tot aan de J.T. Cremerlaan, terwijl toen ook het gebied ten oosten van de Hagelingerweg tot aan de Rijksweg werd bebouwd.
Volgens het Gemeentelijk Uitbreidingsplan van 1921 zou Santpoort-Noord vastgroeien aan Driehuis, werd er ten noorden van Kruidbergerweg dichte bebouwing gepland en zou er ten westen van de Kerkweg alleen maar open bebouwing mogen komen. Van deze plannen kwam weinig terecht: Santpoort-Noord en Driehuis zijn niet samengegroeid en zullen dat volgens het huidige bestemmingsplan ook niet doen. Bij de Kruidbergerweg kwam een ruim opgezet stratenpatroon in plaats van dichte bebouwing.
De West-Indische buurt en de gronden ten westen van de Kerkweg tussen J.T. Cremerlaan en Terrasweg werden na 1945 bebouwd volgens plannen uit de jaren dertig. De overige naoorlogse gebieden werden gebouwd volgens het Basisplan van Wederopbouw uit 1946, waarbij Santpoort-Noord een vaste begrenzing kreeg door middel van een rondweg, de in 1965 geopende Santpoortse Dreef. Tegenwoordig wordt er ook buiten deze rondweg gebouwd.

5.7 Santpoort-Zuid

De ontwikkeling van Santpoort-Zuid begon in 1537 met de aanleg van de Jan Gijzenvaart (zie 4.2). Aangelegd ten behoeve van de zandafgravingen van de oude duinen, werden rond deze vaart veel blekerijen gesticht. Van oorsprong is Santpoort-Zuid dan ook een typische blekersgemeenschap. De naam van Santpoort-Zuid was tot 1926 overigens Jan Gijzenvaart.
Tot in de 19de eeuw bleef dit landelijke karakter behouden en bleef het in de ontwikkeling achter bij Santpoort-Noord. Met de opkomst van de bollencultuur in de Venen en de aanleg van de spoorlijn (resp. ±1870 en 1867) begon Jan Gijzenvaart zich te ontwikkelen tot een dorp. Ten oosten van de spoorlijn en het station ontstond in de tweede helft van de 19de eeuw het 'Kippenbuurtje' met vrij eenvoudige woningen, waarschijnlijk als gevolg van de aanleg van het spoor en het station in samenhang met de bollencultuur in de Venen.

Ten westen van het spoor vond vanaf 1876 villabouw plaats langs de Vinkenbaan. De bebouwing overschreed de gemeentegrens met Bloemendaal.
In 1926 werd Jan Gijzenvaart officieel omgedoopt in Santpoort-Zuid. Ook werd in datzelfde jaar het zuidelijke deel van de Jan Gijzenvaart gedempt en aan de westzijde van de Bloemendaalse Straatweg dichte en half-open bebouwing opgetrokken. Volgens het Uitbreidingsplan van 1921 zouden de Venen ontwikkeld worden voor bebouwing. Dit is niet doorgegaan. Wel kwamen er villaparken aan weerzijden van de spoorlijn. Aan de oostzijde kwam omstreeks 1934 het Philipspark, genoemd naar de aannemer J.F. Philips, die het plan exploiteerde. De ruime bebouwing liep van de spoorlijn tot aan de Wüstelaan met als noordgrens de Papenburghlaan. Na 1950 is het park aan de noordzijde uitgebreid. Toen werd ook de Wynoldy Daniëlslaan doorgetrokken tot aan de Middenduinerweg/ Santpoortse Dreef. Ten westen van de spoorlijn werd het villapark Neethof geprojecteerd, dat echter pas na de oorlog is uitgevoerd.
Tot slot zijn voor de Tweede Wereldoorlog ook enige particuliere deelplannen ten uitvoer gebracht, waarbij individuele personen zelf woningen lieten ontwerpen en bouwen. De bebouwing rond de Duinweg ontstond rond 1900, het gebied ten zuidoosten van de Brederoodse weg vanaf 1921 en de in 1962 gesloopte arbeiderswijk de Elta ten zuidoosten van het Kippenbuurtje, onstond omstreeks 1920.

5.8 Het buitengebied

In het buitengebied is een driedeling aan te brengen: de duinen, de parken en de overige buitengebieden.
Het MIP-deelgebied "buitengebied" valt samen met het zuidwestelijk duingebied en het oostelijk poldergebied waaronder Polder de Velserbroek en de Noord- en Zuid-Spaarndammerpolder ressorteren. De parken en een groot deel van de duinen ressorteren voor de inventarisatie echter onder de overige MIP-deelgebieden. Zo horen grote delen van de duinen bij de MIP-deelgebieden Velsen-Noord en IJmuiden. De parken in de binnenduinrand horen bij Velsen-Zuid, Driehuis, Santpoort-Noord en Santpoort-Zuid.
De duinen in de gemeente Velsen zijn gedurende de MIP-periode in het noorden geheel afgegraven ten behoeve van de aanleg van het Noordzeekanaal, de sluizen en de havens. Daarnaast is de kern IJmuiden vrijwel geheel in het voormalige duingebied aangelegd. Ook de Hoogovens ligt in het duingebied, en wel in de voormalige duinvlakte de Breesaap. Het overige deel van de duinen heeft geen veranderingen ondergaan en maakt deel uit van het Nationaal Park de Kennemerduinen en Duin en Kruidberg (in eigendom van de Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten).
De parken beslaan ruwweg het gebied tussen de duinen en de polders, de binnenduinrand. Drie van deze parken waren oorspronkelijk de gronden die behoorden bij oude buitenplaatsen. Van noord naar zuid zijn dit Velserbeek, met een overwegend Engelse landschapsstijl; Waterland, ook met een landschapstuin en Beeckestein waar achter elkaar een Franse baroktuin en een landschapstuin zijn gesitueerd. Alle drie de buitens danken hun naam aan (oude) beekjes die vroeger vanuit de duinen naar het Wijkermeer liepen. Ze zijn, net als de andere buitenhuizen, in de 17de eeuw door gefortuneerde Amsterdamse en Haarlemse kooplieden gebouwd die er in de zomermaanden verbleven.
Het Burgemeester Rijkenspark is in de MIP-periode in deze eeuw aangelegd op de plaats van het overbos van het buitenhuis Spaarnberg en scheidt thans Santpoort-Noord van Santpoort-Zuid.
Op het grondgebied van het voormalige buitenhuis Westerveld te Driehuis werd in 1913 het eerste crematorium in Nederland geopend: Crematorium Velsen. Ten westen daarvan werd ook een begraafplaats in de duinen aangelegd: de gemeentelijke Begraafplaats Westerveld.

De overige buitengebieden omvatten als eerste 'de Venen' tussen Santpoort-Zuid en Haarlem. Dit gebied werd al in de 18de eeuw gebruikt voor de bollenteelt, als opvolger van een aantal blekerijen die er in de 16de en 17de eeuw gelegen hadden. Na ongeveer 1870 wordt de bollenteelt geïntensiveerd. Thans is het nog steeds groen en in gebruik als weideland, met nog een enkel perceel bollenteelt.
De 'groene long' tussen Santpoort-Noord en Driehuis is het restant van de blekersvelden. Ook hier heeft men in de 19de eeuw bollen geteelt. Het gebied ligt als gevolg van de bollenteelt en de daarmee gepaard gaande zandafgraving ongeveer 1 meter lager dan de nabij gelegen begraafplaats de Biezen. Het gebied zet zich voort over de A 208 rond de Hofgeest, waar zich ook tegenwoordig nog steeds bloembollenbedrijven bevinden, en in het westen loopt het door tot aan Duin en Kruidberg.
De Velserbroek heeft tot het midden van de jaren tachtig gediend als weiland. Thans wordt hier in het westelijk deel een nieuwe woonwijk ten behoeve van de Velsense (werk)bevolking gebouwd. Het oostelijk deel wordt ontwikkeld als onderdeel van het recreatiegebied Spaarnwoude.
De Noord- en Zuid-Spaarndammerpolder zijn tot de jaren zeventig van deze eeuw gebruikt als akkerland, maar maken thans deel uit van het recreatiegebied Spaarnwoude. Er vindt sindsdien alleen nog kleinschalige landbouw plaats. Er zijn onder andere in het gebied een golfbaan, een skibaan en een kanobaan aangelegd. Door de Zuid-Spaarndammerpolder en de Velserbroek loopt thans Rijksweg A 9. Door de Velserbroek loopt tevens de Rijksweg A 208. In de toekomst is door de Noord-Spaarndammerpolder de nieuw aan te leggen Rijksweg A 22 geprojecteerd. Hiertoe is ook een nieuwe tunnel onder het Noordzeekanaal ontworpen; de Wijkertunnel.

6. Bebouwingskarakteristiek

In dit hoofdstuk worden de belangrijkste onderdelen van de bebouwing in de gemeente Velsen uit de periode 1850-1940 kort gekarakteriseerd. Indien bekend worden namen van architecten genoemd.

Openbare en bestuursgebouwen
In Velsen-Zuid staat het voormalige raadhuis van de gemeente Velsen. Het is een monumentaal gebouw met een voorgevel in de stijl van de neo-renaissance die in respectievelijk 1903 en 1923 tot stand kwam. Sinds de ingebruikname van het raadhuis te IJmuiden in 1964, dient het oude raadhuis als gemeentelijk kantoor.
In IJmuiden staat aan de noordzijde van de Kanaalstraat nog een laat 19de-eeuws rijkspostkantoor met bovenliggende dienstwoning. Een in bouwtrant hiervan afwijkend rijkspostkantoor met bovenliggende dienstwoning uit 1911 staat aan de Vinkenbaan in Santpoort-Zuid. Beide panden zijn thans in gebruik als woongebouw.

Agrarische bebouwing
In de gemeente Velsen wordt een relatief klein aantal boerderijen aangetroffen. Vooral van betekenis vanwege hun landschappelijke situering op de rand van strandwal en strandvlakte zijn de drie boerderijen aan de Duin en Kruidbergerweg ten westen van Santpoort-Noord. Deze meerwaarde vanwege de situering betreft ook de boerderij "Hofgeest", een klassiek opgezet woonhuis met aangebouwde stolpschuur in het gelijknamige buurtschap ten noorden van Santpoort-Noord. In de voormalige Zuid-Spaarndammerpolder staat langs de Amsterdamseweg de vroeg 20ste-eeuwse boerderij "Pandjie" een koprompboerderij waarvan de romp een grote landbouwschuur bevat. Dit type driebeukige schuur met opgelichte kap, wordt bij meerdere boerderijen in 19de-eeuwse droogmakerijen als de Haarlemmermeerpolder en de IJpolders aangetroffen.

Bedrijf en techniek
De meest markante objecten van bedrijf en techniek zijn de drie schutsluizen in het Noordzeekanaaal bij IJmuiden. De sluizen, respectievelijk de in metselwerk uitgevoerde Oude- of Zuidersluizen (1876), de in beton, bak- en natuursteen uitgevoerde Middensluis (1896) en de gewapende betonnen Noordersluis (1930) vormen met elkaar een bijzonder complex dat ontstond tijdens de turbulente waterstaatkundige ontwikkeling van de monding van het Noordzeekanaal tijdens de MIP-periode.
In het oude havengebied van IJmuiden staan nog vele bedrijfsgebouwen uit de MIP-periode. Een letterlijk hoogtepunt wordt temidden van deze bebouwing gevormd door de ijzeren vuurtoren in de as van de Middenhavenstraat, gelegen op de landtong tussen Vissershaven en Haringhaven. Een tweede, minder hoge, ijzeren vuurtoren staat meer westwaarts op de zeereep aan de Seinpostweg.
Langs de spoorlijn Haarlem-Alkmaar staan nog diverse voormalige baanwachterswoningen uit de late 19de eeuw. De woningen staan bij spoorwegovergangen te Santpoort-Noord, Driehuis, IJmuiden en Velsen-Noord. Behalve de woning bij Santpoort-Noord staan alle woningen langs het deel van het traject dat in 1957 na de aanleg van de spoorwegtunnel buiten gebruik werd gesteld. Rond 1900 gebouwde spoorwegstations staan te Santpoort-Zuid en te IJmuiden, welk laatste in 1983 buiten gebruik werd gesteld (4.4).
De in 4.4 genoemde voormalige remise van de stoomtram staat aan de Ladderbeekstraat in Velsen-Noord. Ondanks wijzigingen na de buitengebruikstelling in 1924 is de afwijkende hoofdvorm temidden van de naoorlogse woningbouw herkenbaar gebleven.
Watertorens staan te IJmuiden aan de Dokweg en aan de Evertsenstraat. Het exemplaar aan de Dokweg werd gebouwd in verband met de

uitbreiding van het Staatsvissersbedrijf in 1914-1915; de toren aan de Evertsenstraat als onderdeel van het gemeentelijk waterleidingcomplex dat in 1917 in gebruik werd genomen.
Aan de Kanaalstraat te IJmuiden staat een voormalige electriciteitscentrale, later gebruikt als jamfabriek en thans in gebruik als cultureel centrum. Het Berlagiaanse gebouw verrees tussen 1912 en 1914 naar ontwerp van J.B. van Loghem in opdracht van de toenmalige Kennemer Elektriciteits Maatschappij. Het gebouw heeft naderhand door diverse wijzigingen een deel van het oorspronkelijke karakter verloren.

Buitenplaatsen en villa's
De uitgestrekte buitenplaats Duin en Kruidberg ten westen van Santpoort-Noord vormt met de diverse bijgebouwen en de tuinaanleg één van de twee gave voorbeelden van een rond 1900 aangelegde grote buitenplaats in de Noordhollandse binnenduinrand (Het tweede voorbeeld is de buitenplaats Koningshof in de gemeente Bloemendaal). Het monumentale hoofdgebouw met toren van Duin en Kruidberg werd gebouwd in een neo-renaissancistische trant naar ontwerp van J.J., M.A. en J. van Nieukerken. De qua architectuur aan verscheidene architectuuropvattingen ontleende bouwwijze van de diverse bijgebouwen ontstond naar ontwerp van meerdere architecten.
Laat 19de- en vroeg 20ste-eeuwse villa's worden aangetroffen in het villapark Duinlustpark te Santpoort-Zuid en langs de Wüstelaan in Santpoort-Noord. Temidden van de overwegend traditionele villa-architectuur vormen de kaploze villa's aan Vinkenbaan 14 (m.m.v. H.P. Berlage) en Vinkenbaan 9 (Buys & Lürsen) opmerkelijke uitzonderingen.
Vermeldenswaard is tenslotte de in chaletstijl gebouwde villa aan Hoofdstraat 252 te Santpoort-Noord. Deze grote villa, gebouwd in het derde kwart van de 19de eeuw en gelegen aan de oostelijke dorpsrand, kenmerkt zich door een wit rechthoekig bouwvolume onder ruim overstekend schilddak. De acht vensters van bel-etage en tweede verdieping worden geflankeerd door blinden. In bouwtrant en bouwtijd vergelijkbaar is de villa Westerveld op het terrein van de gelijknamige begraafplaats.
Van meer plaatselijke betekenis is de groep in landelijke trant ontworpen woonhuizen aan het deel van de Driehuizerkerkweg ten noorden van Driehuis. Deze individuele en dubbele woonhuizen werden rond 1925 gebouwd naar ontwerp van de Velsense architect Bartels.

Woningbouw
In de MIP-periode zijn er te Velsen diverse dienstwoningen gebouwd die grofweg kunen worden verdeeld in dienstwoningen van Rijkswaterstaat, (voormalige) woningen van de spoorwegen en woningen bij buitenplaatsen. De eerstgenoemde categorie wordt vooral aangetroffen rond de sluizen te IJmuiden. Het gaat hier merendeels om woningblokken ter hoogte van één bouwlaag met langskap. De woningen van de spoorwegen werden over het algemeen in de tweede helft van de 19de eeuw gebouwd bij spoorwegovergangen. Het gaat hier vrijwel steeds om dubbele baanwachterswoningen ter hoogte van één bouwlaag met langskap. Op diverse objecten staat nog een groot zwart nummer op vierkante witte ondergrond. De dienstwoningen bij de buitenplaatsen zijn veelal vrijstaand en op vrij grondplan. In vergelijking met de twee eerder genoemde categorieën zijn de dienstwoningen het minst in aantal. Een complete groep van dergelijke woningen staat op en rond de voormalige buitenplaats Duin en Kruidberg.

Tijdens het Interbellum zijn gespreid over de gehele gemeente woningbouwcomplexen voor arbeiders gerealiseerd. Gemeenschappelijke kenmerken van deze rond 1920 gebouwde complexen zijn de tuinwijkachtige opzet, levendige architectuur door afwisseling van langs- en dwarskappen, toepassing van poortachtige doorgangen en decoraties in het metselwerk in de trant van de Amsterdamse School. Royaal van

aanleg is het tuinwijkachtige complex van de vereniging Bloemendaal-Noord aan de Brederoodseweg in Santpoort-Zuid. Dit complex bestaat uit twee en drie onder één kap woningen. De groepering van de blokken wordt verlevendigd door twee groene holronde pleinen, elementen uit de Engelse stedebouw die worden aangeduid met "closes" (zie Wagt). Andere opmerkelijke complexen staan aan de Hyachintenstraat in Santpoort-Noord en rond de R.Claeszenstraat te IJmuiden. Bij de beide complexen is sprake van lange bouwblokken ter hoogte van één bouwlaag met kap. Soberder van opzet zijn de rond de "close" geplaatste complexmatige bejaardenwoningen uit 1930 aan de Esdoornstraat te IJmuiden.

Scholen

Van bijzondere architectuurhistorische betekenis zijn de monumentale en gaaf bewaarde gebleven laat 19de-eeuwse en de kleine, in 1934 gebouwde, bewaarschool aan de Wüstelaan in Santpoort-Noord (Mulder en Van Asdonk). De oudere, niet meer als zodanig gebruikte school (L.Ritter, 1890) staat evenwijdig aan de weg op een flauwe helling. De jongere school staat hierachter en is van de weg af niet zichtbaar. Bij dit thans als creche gebruikte object is de oorspronkelijke functie in de laag geplaatste vensters herkenbaar.
Uit het Interbellum dateren een aantal scholen die in het stadsbeeld opvallen door toepassing van torenachtige elementen, waarin het trappenhuis is ondergebracht. Het gaat hier om de voormalige Rijks Hogere Burger School aan de Briniostraat te IJmuiden en de daar vlakbij gelegen middelbare school aan de Plataanstraat. Bij de HBS wordt dit element door een koepel afgesloten. Bij de andere school gebeurt dit meer in de kubistische trant van W.M. Dudok. Dit laatste geldt ook voor de Emmaschool aan de Beukenstraat in IJmuiden en het Gymnasium aan de Van Hogendorplaan in Velsen-Zuid.
De voormalige school aan de Eksterlaan in IJmuiden valt op door toepassing van een rieten kap, een element dat het tuinwijkachtige karakter van de omringende middenstandsbuurt versterkt.

Kerkelijke gebouwen

Elke Velsense kern kent wel één of meerdere kerken van de diverse geloofsrichtingen.
Rooms-Katholieke kerken staan in Santpoort-Noord, Driehuis, IJmuiden en Velsen-Noord. De driebeukige kerk met dwarsschip en opmerkelijk spitse torenbeëindiging aan de Frans Netscherlaan in Santpoort-Noord werd in 1932 gebouwd naar ontwerp van J. Bekkers. Traditioneel van vorm is de St. Engelmunduskerk aan de Driehuizerkerkweg te Driehuis. Deze kruisbasiliek met toren op het westen werd gebouwd in 1893-1894 naar ontwerp van A.A.M. Bruning. Meer blokvormig van karakter is de in 1907 gebouwde katholieke kerk aan de Koningin Wilhelminakade te IJmuiden. De in de gevelrij geplaatste kerk met hoektoren op het westen werd in 1907 gebouwd naar ontwerp van J.G. Copper. Geïnspireerd op de vroeg-Christelijk basilica is de driebeukige kerk met absis, lage transeptarmen en hoektoren aan de Grote Hout of Koningsweg te Velsen-Noord.
Jan Stuyt ontwierp deze St. Josephkerk die respectievelijk vanaf 1908 en in 1927-1928 werd gebouwd. Monumentaal van karakter is het voormalige Missieklooster aan de Driehuizerkerkweg te Driehuis. Het gebouw met markante beeldenpartij rond de hoofdingang werd tussen 1924 en 1928 gebouwd naar ontwerp van F.C. de Beer in de trant van de Amsterdamse School.
Protestantse kerken komen ook in vrijwel elke kern voor en zijn meestal kleiner van omvang dan de katholieke kerken.
Zo staat in Santpoort-Noord aan de Burgemeester Enschedelaan de hervormde dorpskerk. Het is een eenvoudige zaalkerk uit 1917 naar ontwerp van de architecten J. Mulder en J.A. van Asdonk. Kleiner van afmeting zijn de doopsgezinde zaalkerk aan de Helmstraat te IJmuiden

(1905) en de voormalige doopsgezinde zaalkerk aan de Kerkweg in Santpoort-Noord (J. Wolbers 1887). Aan de Frans Netscherlaan, in de nabijheid van de eerder genoemde katholieke kerk, staat een eenvoudige gereformeerde zaalkerk uit circa 1935 met hoektoren onder zadeldak. Door plaatsing op een straathoek vormt deze kerk een aardig stedebouwkundig accent. Dit laatste geldt ook voor de kleine gereformeerde zaalkerk met dakruiter aan de Kompasstraat te IJmuiden (ca 1930). Invloed van de anglicaanse kerkarchitectuur is zichtbaar in de (omheining) van de door W.A. Forsyth ontworpen hervormde kerk aan de Kanaalstraat te IJmuiden. Het betreft hier een pseudo-basilicaal gebouw op kruisvormig grondplan.

Begraafplaatsen

De gemeente Velsen heeft twee begraafplaatsen: Westerveld en De Biezen.

Westerveld is een grote vroeg 20ste-eeuwse begraafplaats tegen de binnenduinrand te Driehuis, op welk terrein zich ook het Crematorium Velsen met bijbehorend columbarium bevindt.

De geaccidenteerde begraafplaats bevat diverse grafmonumenten met cultuurhistorische betekenis. Het crematorium dateert uit 1912 en is daarmee het oudste crematorium in Nederland. Het Columbarium dateert uit 1929 en is een belangrijk werk uit het oeuvre van W.M. Dudok. Dudok ontwierp in de late jaren vijftig ook de aula met daaronder een tweede columbarium. De voormalige administratiegebouwen aan de Driehuizerkerkweg werden rond 1940 naar ontwerp van deze Hilversumse architect gebouwd.

De Biezen is een kleinere begraafplaats die in 1874 werd aangelegd naar een landschappelijk ontwerp van L.P. Zocher. De begraafplaats ligt temidden van tuinderijen en weilanden aan de Kwekerslaan ten noorden van Santpoort-Noord. De begraafplaats bevat een in rustieke trant gebouwde doodgraverswoning (C. Kramer 1906) en een aantal graven van lokale notabelen.

Krijgsbouwkunst

Buiten de gestandaardiseerde onderdelen van de Atlantikwall die in de gemeente Velsen nog in een aantal structuren aanwezig zijn verdienen de voormalige mijnenvegersbunker aan de Haringhaven en de voormalige torpedobunker aan de Kompasstraat aparte vermelding. De mijnenvegersbunker is een zeer grote, nooit geheel voltooide bunker voor een eskader mijnenvegers van de Duitse marine (Kriegsmarine). Het object is uitgevoerd in een zeer zware betonconstructie. De voormalige torpedo-opslagbunker is een langwerpig rechthoekig object in gewapend beton dat haaks is geplaatst op de Kompasstraat. De rails van de trolly waarop de torpedo's werden vervoerd zijn nog ten dele aanwezig. Beide objecten hebben een uniciteitswaarde binnen de aanleg van de Atlantikwall in Nederland (zie ook 4.5).

7. Stedebouwkundige typologie

De stedebouwkundige typologie richt zich globaal op de planmatige ruimtelijke ontwikkelingen in de gemeente Velsen tussen 1850 en 1940. De gebruikte terminologie en arcering is merendeels gebaseerd op de publicatie: Stedebouwkundige ontwikkelingen 1850-1940, Zeist 1987, pp. 54-74.
(Zie afbeelding 16)

7.1 Stedelijk ingericht gebied

Algemeen: De arcering beslaat een met gemengde bebouwing en voornamelijk gesloten straatwanden in een gemiddelde hoogte van twee bouwlagen met kap. Het stratenplan heeft geen bijzondere vormkenmerken. De arcering beslaat het grootste deel van de niet-industriële ontwikkelingen te IJmuiden tijdens de MIP-periode.

7.2 Niet-stedelijk ingericht gebied

Algemeen: De arcering betreft gebieden die bebouwd zijn met woningen in al dan niet complexmatige context en in open en half open straatwanden met een gemiddelde bouwhoogte van één bouwlaag met kap. De bebouwing staat binnen een stratenplan met weinig bijzondere vormkenmerken.

Tuinwijkachtige ontwikkelingen: Het gearceerde gebied ligt rond de Lijsterlaan in IJmuiden. Dit gebied bevat overwegend complexmatige woningbouw voor middenstand, ontworpen in duidelijke relatie tot een stratenplan met bijzondere vormkenmerken. Onder dit laatste kan de groepering van straten om het ronde plein van de Lijsterbeslaan worden verstaan.

Villagebieden: De arceringen geven de villagebieden aan van Santpoort-Zuid en Santpoort-Noord die van elkaar worden gescheiden door het Burgemeester Rijkenspark. Ten westen van het spoorwegstation Santpoort-Zuid en langs de Wüstelaan in Santpoort-Noord ontstond de bebouwing vooral tussen 1880 en 1915; de overige bebouwing dateert voornamelijk uit het Interbellum. Behalve de lineaire ontwikkeling langs de Wüstelaan ontstond de bebouwing steeds wijksgewijs binnen een gebogen stratenplan. Het genoemde villagebied ten westen van het station Santpoort-Zuid behoort tot dezelfde ontwikkeling als die van aangrenzende villapark Duinlustpark in de gemeente Bloemendaal. Over het algemeen kan worden gesteld dat in de villagebieden die ontstonden tussen 1880 en 1915 de verkavelingen ruimer en de behuizingen groter zijn. De gebieden uit het Interbellum zouden ook kunnen worden beschouwd als royale middenstandsbuurten zoals die in gemeenten als Heemstede en Bloemendaal worden aangetroffen. De verkaveling en de bebouwing is hier vaak veel minder royaal dan in de oudere villagebieden. Dit geldt ook voor het gearceerde gebied aan de westzijde van Velsen-Zuid, ontstaan tijdens het Interbellum op een gebogen stratenplan.

7.3 Gebieden zonder woonfunctie

Industriegebied: Als zodanig is het gebied gearceerd rond de monding van het Noordzeekanaal. Hiertoe behoort het havengebied met de vele vroeg 20ste-eeuwse bedrijfsbebouwing, het sluizencomplex in het Noordzeekanaal met de 19de-eeuwse Zuidersluizen en de Middensluis en de in 1930 voltooide Noordersluis, alsmede het complex van de Hoogovens, dat nog diverse objecten uit de eerste helft van de 20ste eeuw bevat.

Groene gebieden: Als zodanig zijn gearceerd de buitenplaats Duin en Kruidberg ten westen van Santpoort-Noord en het complex van de Begraafplaats Westerveld en het Crematorium Velsen te Driehuis. Beide groengebieden zijn gelegen in de binnenduinrand. Een derde groengebied is het burgemeester Rijkenspark, de voormalige overtuin van de verdwenen buitenplaats Spaarnberg. Het park vormt thans de scheiding tussen het villagebied van Santpoort-Noord en santpoort-Zuid.

Militaire functies: Het betreft hier de vroeg 20ste-eeuwse voormalige Nederlandse verdedigingswerken en onderdelen van de voormalige Duitse versterking van de Nederlandse kust uit de Tweede Wereldoorlog.
De Nederlandse werken behoren tot de zogenaamde Positie bij Spaarndam, een westelijk onderdeel van de zogenaamde Stelling van Amsterdam, en kringstelling van permanente verdedigingsbouw rond de hoofdstad, die tevens gold als Nationaal Reduit en werd aangelegd tussen 1880 en 1918 door het Departement van Oorlog. Het betreft hier het gearceerde gedeelte ten noorden van Spaarndam alsmede de arcering in de monding van het Noordzeekanaal, die het forteiland aangeeft.
De Duitse werken behoren tot de zogenaamde Atlantikwall, een verdedigingsgordel van permanente versterkingsbouw, welke zich uitstrekte van de Zuidfranse Atlantische kust tot Noord-Noorwegen. Het gaat hier om het gearceerde gedeelte in het westelijk duingebied waartoe ook het al eerder genoemde forteiland behoort. Dit forteiland werd tijdens de Tweede Wereldoorlog onderdeel van de Atlantikwall. Het gearceerde gedeelte ten noorden van Driehuis beslaat het voormalige commando-centrum van de "Festung IJmuiden", de benaming voor het onderdeel van de Atlantikwall bij de monding van het Noordzeekanaal waarvan flinke restanten in het duingebied bewaard gebleven zijn. Het commando-centrum ligt rond het buitenhuis Schoonenberg aan de Driehuizerkerkweg te Driehuis.

7.4 Andere aanduidingen

Lineaire ontwikkelingen: Aangegeven is de rond 1925 ontstane korte tweezijdige lintbebouwing met in landelijke trant gebouwde woonhuizen en villa's langs de Driehuizerkerkweg ten noorden van Driehuis.

Na 1945 gereconstrueerde gebieden: Het betreft hier het tijdens de Tweede Wereldoorlog verwoeste gedeelte van IJmuiden dat na 1945 opnieuw werd opgebouwd naar een stedebouwkundig plan van W.M. Dudok. De vooroorlogse bebouwing verdween overwegend door afbraak in opdracht van de Duitse bezetter.

8. Gebieden met bijzondere waarde

Een gebied met bijzondere waarde is een samenhangend gebied dat waarde ontleend aan de stedebouwkundige en/of infrastructurele samenhang en de architectonische invulling daarvan. De samenhang van structuur en architectuur is belangrijker dan de afzonderlijke elementen. Er is derhalve steeds sprake van ensemblewaarden.

In de gemeente Velsen is een deel van IJmuiden aangewezen als gebied met bijzondere waarde. Het gaat hier om de samenhang in waterstaatkundige, stedebouwkundige, industriële en militaire structuren in het gebied ten zuiden en westen van de monding van het Noordzeekanaal. Een samenhang die dus in relatie staat tot de monding van het Noordzeekanaal.
De waterstaatkundige werken in het Noordzeekanaal zijn de Oude- of Zuidersluizen, de Middensluis en de Noordersluis. Deze waterstaatkundige werken vormen een eminent onderdeel van de ontwikkeling tijdens de MIP-periode in de monding van het Noordzeekanaal. De stedebouwkundige structuur betreft de restanten van het laat 19de-eeuwse IJmuiden tussen de sluizen en de Vissershaven. Er is hier sprake van een relatief kleinschalige structuur die nauw met sluizen en havens is verweven. De industriële structuur betreft de havens met bijbehorende bedrijfsbebouwing, spoorwegnet en station. Met name tussen Vissers- en Haringhaven is het industriële karakter nog in redelijk gave samenhang bewaard gebleven. Een belangrijk detail wordt hierbij gevormd door de bestrating van de Kanaalstraat en zijstraten. Deze bestrating wordt gevormd door rechthoekig behouwen granieten kasseien met aan weerszijden stroken klinkerbestrating.
De militaire infrastructuur wordt gevormd door de tot 1944 gerealiseerde verdedigingswerken op het forteiland en de aan de kust en in het duingebied ten zuiden van IJmuiden gelegen onderdelen van de Atlantikwall. Op het forteiland betreft het mede een onderdeel van de in aanleg laat 19de-eeuwse Stelling van Amsterdam. Daarnaast zijn hier onderdelen van de "Festung IJmuiden", op zich weer onderdeel van de Atlantikwall rond de strategisch belangrijke monding van het Noordzeekanaal, gaaf bewaard gebleven. De onderdelen van de Festung IJmuiden liggen op de duinen aan weerszijden van de kanaalmonding. Aan de Haringhaven en de ten zuiden hiervan staan de in hoofdstuk 6 genoemde voormalige mijnenvegersbunker en torpedo-opslagbunker.
(Zie afbeelding 17)

Verantwoording inventarisatie

Binnen de grenzen van de gemeente Velsen zijn circa 235 objecten en complexen geïnventariseerd die merendeels ten minste voldoen aan één van de volgende criteria:

1. van belang vanwege de architectonische vormgeving;
2. van belang vanwege de stedebouwkundige aanleg;
3. van belang vanwege de stedebouwkundige situering;
4. van belang vanwege de uniciteit;
5. van belang vanwege de oorspronkelijke functie;
6. van belang als gaaf voorbeeld van een bouwtype;
7. van belang voor de lokale geschiedenis;
8. van belang als voorbeeld van krijgsbouwkunst;
9. van belang vanwege de landschappelijke situering.

De **architectonische vormgeving**, waarbij is gekeken naar proportionering en detaillering, is een architectuurhistorische waarde die in de eerste plaats wordt bepaald de esthetische kwaliteiten van het ontwerp;
De **stedebouwkundige aanleg** betreft de kwaliteit van het stedebouwkundig plan;
De stedebouwkundige situering betreft de plaats van een object of complex in een stedebouwkundig plan;
Bij **uniciteit** kan worden gedacht aan objecten en complexen die qua bouwtype, constructie, bouwstijl of functie uniek (geworden) zijn.
Vanwege de **oorspronkelijke functie** zijn gave kerken, scholen, kantoren, fabrieken en andere voorbeelden van bijzondere bebouwing met cultuurhistorische waarde geïnventariseerd.
Deze motivering wordt gebruikt omdat gave bijzondere bebouwing vrijwel altijd is geïnventariseerd, ook al wordt de architectuurhistorische waarde als gering beschouwd;
Als **gaaf bewaard voorbeeld van een bouwtype** zijn over het algemeen in redelijk oorspronkelijke staat bewaard gebleven voorbeelden van agrarische bouwkunst geïnventariseerd;
Van belang voor de **lokale geschiedenis** zijn gebouwen met cultuurhistorische waarde in het licht van de geschiedenis van Velsen. Hierbij is de architectuurhistorische waarde van minder betekenis.
Van belang als voorbeeld van de **krijgsbouwkunst** zijn in Velsen de onderdelen van de militaire infrastructuur geïnventariseerd die wordt gevormd door de voormalige Stelling van Amsterdam, de Vesting Holland en de Atlantikwall.
De **landschappelijke situering** betreft de situering van het object in de oorspronkelijke agrarische omgeving;

De MIP-inventarisatie onderscheidt objecten, complexen en gebieden met bijzondere waarde (zie 8). Een complex bevat altijd meerdere objecten.
De MIP-methodiek kan worden nagelezen in de twee RDMZ-publicaties: **Handleiding inventarisatie jongere bouwkunst en stedebouw en Stedebouwkundige ontwikkelingen** zoals vermeld in de lijst van geraadpleegde werken.
De geïnventariseerde objecten en complexen zijn per MIP-deelgebied alfabetisch geordend (zie register).

Het terrein van de Hoogovens mocht in het kader van het MIP niet worden betreden. Inventarisatie is hier derhalve niet mogelijk geweest.

Geraadpleegde werken

Aar, J.A. van der, *Oud-IJmuiden, ontstaan ontwikkeling en monumentwaardigheid*, Velsen 1986

Aar, J.A. van der, *IJmuiden havens en sluizen*, Velsen 1987

Aar, J.A. van der en S. Rolle, *Santpoort, twee dorpen in de schaduw van Brederode. Bebouwingsgeschiedenis en monumentale waarden*, Haarlem 1991

Boersma, O., *Velsen, een milieugeografische scriptie*, scriptie Vrije Universiteit Amsterdam 1981

Calkoen, J., *De Engelmunduskerk te Velsen*, Velsen 1972

Don, P., *Kunstreisboek Noord-Holland*, Zeist 1987

Engel, W.J. en J. Kok, *Stoomtrams van Wadden tot IJ*, Rotterdam 1973

Stelling van Amsterdam; Positie bij Spaarndam; Gemeenten Velsen (11) en Haarlem (12). Concept-register. Provinciaal Bestuur van Noord-Holland, september 1990 (samenstelling J.J.W. Goudeau).

Kooiman, D., *De zeeweringen en waterschappen van Noord-Holland*, Alphen aan den Rijn 1936

Landschapsonderzoek Noord-Holland, regio E (Noord Kennemerland) en regio F (Zuid Kennemerland), uitgevoerd door buro Maas te Zeist i.o.v. de Dienst Ruimte en Groen (voorheen P.P.D.) van de provincie Noord-Holland. Zeist 1985 en 1986

Monumenten Inventarisatie Project Noord-Holland, *gemeentebeschrijving Haarlem*, Provinciaal Bestuur van Noord-Holland, Haarlem 1992.

Rolf, R., *Bunkers in Nederland*, Den Helder 1982

De Rooy van Zuydewijn, N., *Monumentenreisboek deel Noord- en Zuid-Holland*, Den Haag 1990

Rijkswaterstaat, *Beschrijving van de provincie Noord-Holland behorende bij de Waterstaatskaart*, Den Haag 1950

Saal, P et al, *De Stelling van Amsterdam 1880-1920*, Beetsterzwaag 1988

Scholtens, H.J.J., *Uit het verleden van Midden-Kennemerland*, Den Haag 1947

Steegh, A., *Monumentenatlas van Nederland*, Zutphen 1985

Stiboka, *De bodem van Noord-Holland*, Wageningen 1974

Thurkow, A.J., De droogmaking van het Wijkermeer in negentiende-eeuws perspectief, *Geplaatst in de tijd, Liber Amicorum (..)*, Vrije Universiteit Amsterdam 1984

Venetiën, J. van, *Hart van Kennemerland*, Wormerveer 1968

Het veranderend gezicht van Noord-Holland, beelden van dorpen en steden, water en land uit de provinciale atlas, Amsterdam 1976

Vijselaar, J., *Krankzinnigengesticht. Psychiatrische instellingen in Nederland 1880-1910*, Haarlem 1982

Vries, G. de, *De zeeweringen en waterschappen van Noord-Holland*, Haarlem 1864

Wagenaar, M.F., Nieuwe scheepvaartverbindingen, Holland op zijn langst en Holland op zijn smalst. *In: W.F. Heinemeyer/M.F. Wagenaar et al, Amsterdam in kaarten, verandering van de stad in vier eeuwen kartografie*, Ede 1987.

Wagt, W. de, "Ebenezer Howard aan het Spaarne: De tuinstad in Haarlem 1918-1926", *Monumenten*, jaargang 13, nummer 1, januari 1992.

Tabel bevolkingsgegevens

De bevolkingsgegevens van de gemeente Velsen zijn ontleend aan de Databank Bevolkingsgegevens van de vakgroep Sociale Geografie van de Universiteit van Amsterdam.

Jaartal	inwoners	
1851	2125	
1860	2454	
1870	5628	
1890	6961	
1900	11067	
1910	18896	
1920	28003	
1930	41259	
1940	48967	
1992	60135	(31-12-91)

Herkomst afbeeldingen

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland, ingetekend op kaart Provinciale Planologische Dienst van Noord-Holland (thans Dienst Ruimte en Groen) 1984, volgens de gemeentelijke indeling per 14-03-1988.

2. Gemeente Velsen 1858; Militaire topografische kaart 1:50000, no 25 (Amsterdam), verkend 1849-1850, gegraveerd topografisch bureau 1854.

3. Gemeente Velsen 1869; Kuyper, J., Gemeente-atlas van de provincie Noord-Holland 1869, Groningen 1984.

4. Gemeente Velsen ±1900; Historische atlas van Noord-Holland, Den Ilp 1989. A: gemeente Velsen (oost) B: gemeente Velsen (west).

5. Gemeente Velsen 1915; Topografische Kaart nr. 24 en 25, uitgave 1915.

6. Gemeente Velsen 1943; Amerikaanse Stafkaart, sheet 353 IJmuiden en 354 Haarlem, uitgave 1943. A: oost B: west.

7. Gemeente Velsen 1946; Topografische Kaart, uitgave 1946 A: oost, B: west.

8. Gemeente Velsen 1981; Topografische Kaart, uitgave 1981.

9. Havens en sluizen bij IJmuiden; Topografische Kaart, uitgave 1981.

10. MIP-deelgebieden, ingetekend op achtergrond nr. 8.

11. Bodemgesteldheid in de gemeente Velsen, tekening auteur 1991.

12. Wateren en dijken in Velsen, tekening auteur 1991.

13. Infrastructuur in Velsen, tekening auteur 1991.

14. Ontwikkeling bebouwing gemeente Velsen, ingetekend op achtergrond Topografische Kaart 1:25.000, uitgave 1981.

15. "Festung IJmuiden in de Tweede Wereldoorlog"; Rolf, R., Bunkers in Nederland, Den Helder 1982.

16. Stedebouwkundige typologie: ingetekend door auteur op basis afbeelding 8.

17. Gebied met bijzondere waarden: ingetekend door auteur op basis afbeelding 8.

18. Deel huidige stadsplattegrond gemeente Velsen. Rijnland 1de druk, A: IJmuiden, B: Velsen-Noord, Velsen-Zuid en Driehuis, C: Santpoort-Noord en Santpoort-Zuid.

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland

2. Gemeente Velsen 1858

3. Gemeente Velsen 1869

Geteekend door J. Kuyper.

Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden.

4056 Bunders. 2473 Inwoners.

4. Gemeente Velsen ± 1900

4a. Gemeente Velsen ± 1900 (oost)

5. Gemeente Velsen 1915

Velsen
Santpoort
Schoten
Spaarnwoude
polder
Zuid Wijkermeer
Zuiderpolder
Zuid Spaarnwoude
Oost Broek
Velser Broek
Spaarnwoude
Haven van Umuiden
Uitgeest
Oterdum
Meerwijk
Meerwijkermeer
Duin Tanken
Oud Kerkpad
Zuiderpolder
Zuid Spaarnwoude
Spaarnwoude
Spaarnwoude

6. Gemeente Velsen 1943 (west)

6a. Gemeente Velsen 1943 (oost)

7. Gemeente Velsen 1946 (west)

7a. Gemeente Velsen 1946 (oost)

8. Gemeente Velsen 1981

9. Havens en sluizen bij IJmuiden

10. MIP-deelgebieden

MIP-deelgebieden

I	IJmuiden	V	Santpoort-Noord
II	Velsen-Noord	VI	Santpoort-Zuid
III	Velsen-Zuid	VII	buitengebied
IV	Driehuis		

11. Bodemgesteldheid in de gemeente Velsen

12. Wateren en dijken in Velsen

13. Infrastructuur in Velsen

13. Verklaring

1. = Rijksweg (vml. Heerweg)
2. = Wüstelaan
3. = Slaperdijk
4. = Hagelingerweg
5. = Middenduinerweg
6. = Duin en Kruidbergweg
7. = J.T. Cremerlaan
8. = Santpoortse Dreef
9. = Driehuizer Kerkweg
10. = Zeeweg
11. = Waterloolaan
12. = Driehuizer Kerkweg
13. = Heerenduinenweg
14. = Lange Nieuwstraat
15. = IJmuider Straatweg
16. = Bik en Arnoldkade
17. = Havenkade
18. = Wijkerstraatweg
19. = Hofgeetserweg
20. = Oostlaan
21. = Genieweg
22. = Kanaalweg/-dijk

S.Z. = Station Santpoort-Zuid
S.N. = Station Santpoort-Noord
D. = Station Driehuis
D.W. = vml. Station Driehuis-Westerveld
V.Z. = vml. Station Velsen-Zeeweg
IJ.O.= vml. Station Velsen/IJmuiden-oost
IJ.C.= vml. Station IJmuiden-Casembrootstraat
IJ.J.= vml. Station IJmuiden-Julianakade
IJ. = vml. Station IJmuiden

V.T. = Velsertunnel (vanaf 1957)

= spoorlijn, inclusief de opgeheven lijn Haarlem-IJmuiden

= loop van de stoomtramlijn Haarlem-Alkmaar 1896-1924

14. Ontwikkeling bebouwing gemeente Velsen

15. "Festung IJmuiden in de Tweede Wereldoorlog"

16. Stedebouwkundige typologie

17. Gebied met bijzondere waarden

18a. Deel huidige stadsplattegrond IJmuiden

18b. Deel stadsplattegrond Velsen-Noord, Velsen-Zuid en Driehuis

18c. Plattegrond van Santpoort-Noord en Santpoort-Zuid

Register

Obj.	Adres	Huidige functie	Acc.nr.
Gemeente Velsen/IJmuiden			
001	Beukenstraat 11	kinderdagverblijf	0010012
002	Breesaapstraat 52	Bescherming Bevolking	0010013
003	Briniostraat 14	Middelbare School	0010014
004	Reinier Claeszenstr. 3-31	Woningbouwcomplex	0010015
005	Dokweg 35	Watertoren	0010016
006	Edisonstraat 14	Gebouw Leger des Heils	0010017
007	Eksterlaan 17; 18	Buurtcentrum	0010018
008	Ericssonstraat 24-28	Dienstwoningen RWS	0010019
009	Esdoornstraat 9-45	Bejaardenwoningen	0010020
010	Evertsenstraat 2	Waterleidingcomplex	0010021
011	Forteiland	Voormalig kustfort	0010022
012	Helmstraat 9	Doopsgezinde kerk	0010023
013	Kanaalstraat ong.	Kaapstanders	0010024
014	Kanaalstraat 48	Woningen	0010025
015	Kanaalstraat 50	Bedrijf; Bovenwoning	0010026
016	Kanaalstraat 52; 54	Woningen	0010027
017	Kanaalstraat 61	Woongebouw	0010028
018	Kanaalstraat 62; 64	Woningen	0010029
019	Kanaalstraat 240-248	Villa`s	0010030
020	Kanaalstraat 250	N-H. Kerk	0010031
021	Kanaalstraat 257	Theater	0010032
022	Kennemerlaan 116; 118	Hotel-restaurant-café	0010033
023	Kennemerlaan 143	Gebouw Kruisvereniging	0010034
024	Kompasstraat 78	Kerkgebouw	0010035
025	Middenhavenstraat	Bestrating	0010036
026	Middenhavenstraat 5	Pakhuis;Kantoorlokalen	0010037
027	Middenhavenstraat 20; 22	Bedrijfspand	0010038
028	Middenhavenstraat 38	Dubbel pakhuis	0010039
029	Middenhavenstraat 40	Bedrijfspand	0010040
030	Middensluis	Schutsluis	0010041
031	Noordersluis	Schutsluis	0010042
032	Oranjestraat 94-98	Hotel-restaurant-café	0010043
033	Platanenstraat 50	School	0010044
034	Seinpostweg ong.	Gedenknaald	0010045
035	Seinpostweg ong.	Botenhuis	0010046
036	Seinpostweg 24-30; 25-33	Dienstwoningen RWS	0010047
037	Seinpostweg 33	Dienstwoning RWS	0010048
038	Seinpostweg 34	Vuurtoren	0010049
039	Sluiseiland	Loods Rijkswaterstaat	0010050
040	Sluiseiland 14-20; 15-21	Dienstwoningen RWS	0010051
041	Sluiseiland 46; 47; 48	Dienstwoningen RWS	0010052
042	Sluiseiland 54-69	Dienstwoningen RWS	0010053
043	Sluisplein 3	Havenkantoor	0010054
044	Sluisplein 4; 5; 6	Woningen	0010055
045	Sluisplein 15-23	Voorm. dienstwoningen	0010056
046	Sluisplein 24	Woning	0010057
047	Snelliusstraat 40	Gereformeerde Kerk	0010058
048	Stationsplein	Transformatorstation	0010059
049	Stationsplein 2	Douanekantoor	0010060
050	Trawlerkade BIJ 20	Transformatorhuis	0010061
051	Trawlerkade 32	Bedrijfsgebouw	0010062
052	Trawlerkade 34	Winkelwoonhuis	0010063
053	Trawlerkade 42; 44	Bedrijfsgebouw	0010064
054	Trawlerkade 78	Bedrijfsgebouw	0010065

055	Trawlerkade 82; 84	Pakhuis met garage	0010066
056	Trawlerkade 90	Bedrijfspand	0010067
057	Trawlerkade 106	Voormalig dagverblijf voor zeelieden	0010068
058	Troelstraweg 20	Muziekschool	0010069
059	Visseringstraat 1	Restaurant; Bovenwoning	0010070
060	Visseringstraat 2	Opslagruimte	0010071
061	Vuurtorenstraat ong.	Vuurtoren	0010072
062	Koningin Wilhelminakade	Verkeersbrug	0010073
063	Kon.Wilhelminakde 117; 119	R.K. kerk	0010074
064	Kon. Wilhelminakade 217	Woonhuis	0010075
065	Kon. Wilhelminakade 219	Villa	0010076
066	Zeeweg BIJ 138	Basisschool	0010077
067	Zeeweg 270	Woonhuis	0010078
068	Zuidersluizen	Schutsluizen	0010079

Gemeente Velsen/Velsen-Noord

069	Beecksanghlaan 16-30	Woningen	0010080
070	Da Costastraat	Bedrijfspand	0010081
071	Grote Hout- of Koningsweg	R.K. parochiekerk	0010082
072	Grote Hout- of Koningsweg 35-37	Buurtcentrum	0010083
073	Grote Hout- of Koningsweg 126-128	Dubbele woning	0010084
074	Grote Hout- of Koningsweg 130; 132	Dubbel woning	0010085
075	Ladderbeekstraat 180	Woonhuis	0010086
076	Wijkerstraatweg 55	Pastorie	0010087

Gemeente Velsen/Velsen-Zuid

077	Van Hogendorplaan 2	Gymnasium	0010088
078	Kerkesingel 1	Pastorie	0010089
079	Kerkplein 5	Jeugdsociëteit	0010090
080	Meervlietstraat 50	Voormalig koffiehuis	0010091
081	Meervlietstraat 71	Villa	0010092
082	Middendorpstraat 8	Voorm. arrestantenlok.	0010093
083	Parkweg	onbekend	0010094
084	Rijksweg 108	Portierswoning	0010095
085	Rijksweg 112-118	Voormalig koetshuis	0010096
086	Torenstraat 5; 7	Gemeentelijk kantoor	0010097
087	Van Tuyllaan 23	Woonhuis	0010098
088	Velserduinweg 52	N.H. kerk	0010099

Gemeente Velsen/Driehuis

089	Driehuizerkerkweg 2	Buitenplaats	0010100
090	Driehuizerkerkweg 4	Woonhuis	0010101
091	Driehuizerkerkweg 12	Woonhuis	0010102
092	Driehuizerkerkweg 18	Woonhuis	0010103
093	Driehuizerkerkweg 20	Woonhuis	0010104
094	Driehuizerkerkweg 22	Woonhuis	0010105
095	Driehuizerkerkweg 57	Woonhuis	0010106
096	Driehuizerkerkweg 59	Woonhuis	0010107
097	Driehuizerkerkweg 113	R.K. kerk	0010108
098	Driehuizerkerkweg 123	Sociaal-medische dienst Defensie	0010109
099	Driehuizerkerkweg 138	Ingenieursbureau	0010110
100	Driehuizerkerkweg 142	Woning	0010111

101	Duin en Kruidbergerweg 2	Crematorium	0010112
101A	Duin en Kruidbergerweg 2	Columbarium	0010113
101B	Duin en Kruidbergerweg 2	Aula	0010114
101C	Duin en Kruidbergerweg 2	Crematorium	0010115
102	Duin en Kruidbergerweg 6	Begraafplaats	0010116
102A	Duin en Kruidbergerweg 6	Grafmonument	0010117
102B	Duin en Kruidbergerweg 6	Grafmonument	0010118
102C	Duin en Kruidbergerweg 6	Grafmonument	0010119
102D	Duin en Kruidbergerweg 6	Grafsculptuur	0010120
102E	Duin en Kruidbergerweg 6	Grafsculptuur	0010121
102F	Duin en Kruidbergerweg 6	Grafmonument	0010122
102G	Duin en Kruidbergerweg 6	Grafsculptuur	0010123
102H	Duin en Kruidbergerweg 6	Grafsculptuur	0010124
102I	Duin en Kruidbergerweg 6	Familiegraf	0010125
102J	Duin en Kruidbergerweg 6	Grafsculptuur	0010126
102K	Duin en Kruidbergerweg 6	Grafsteen Wibaut	0010127
102L	Duin en Kruidbergerweg 6	Grafmonument	0010128
102M	Duin en Kruidbergerweg 6	Dienstgebouw begraafplaats	0010129
102N	Duin en Kruidbergerweg 6	Administratiekantoor	0010130
102O	Duin en Kruidbergerweg 6	Tuinaanleg	0010131
103	Duin en Kruidbergerweg 16	Villa	0010132
104	Kriemhildestraat 2	Gemeentewerken Velsen	0010133
105	Kweekesteinweg 93	Woonhuis	0010134
106	Waterlandweg 2; 4	Woonhuizen	0010135
107	Waterlandweg 16	Woonhuis	0010136

Gemeente Velsen/Santpoort-Noord

108	Biezenweg	Bollenschuur	0010137
109	Biezenweg	Transformatorstation	0010138
110	Duin en Kruidbergerweg 43	Boerderij	0010139
111	Duin en Kruidbergerweg	Landgoed; Buitenplaats	0010140
111A	Duin en Kruidbergerweg 47	Woonhuis	0010141
112	Duin en Kruidbergerweg 51-73	Appartementsgebouw	0010142
111B	Duin en Kruidbergerweg 52-58	Woningen	0010143
111C	Duin en Kruidbergerweg 60	Buitenhuis	0010144
111D	Duin en Kruidbergerweg 70	Woonhuis	0010145
111E	Duin en Kruidbergerweg 74	Woonhuis	0010146
113	Duin en Kruidbergerweg 77	Manege	0010149
111F	Duin en Kruidbergerweg 89; 91	Woonhuis; Uitspanning	0010147
111G	Duin en Kruidbergerweg	Tuinaanleg	0010148
114	Burg. Enschedelaan 32	Villa	0010150
115	Burg. Enschedelaan 36	Pastorie	0010151
116	Burg. Enschedelaan 38	Landhuisje	0010152
117	Burg. Enschedelaan 42	Landhuisje	0010153
118	Burg. Enschedelaan 66	Basisschool	0010154
119	Burg. Enschedelaan 67	N.H.-kerk	0010155
120	Hoofdstraat 106	Woonhuis	0010156
121	Hoofdstraat 169	Woonhuis	0010157
122	Hoofdstraat 185	Winkelwoonhuis	0010158
123	Hoofdstraat 187	Dokterswoning	0010159
124	Hoofdstraat 220;220A	Woonhuis	0010160
125	Hoofdstraat 252	Villa	0010161
126	Hoofdstraat 268	Erfafscheiding	0010162
127	Hyacinthenstraat 1-19	Woningbouwcomplex	0010163
128	Kerkweg 2	Voorm. brandspuithuis	0010164
129	Kerkweg 9; 11	Dubb. arbeiderswoning	0010165

130	Kerkweg 10; 12	Dubb. arbeiderswoning	0010166
131	Kerkweg 29	Concert- en tentoonstellingsruimte	0010167
132	Kerkweg 48A	Woonhuis	0010168
133	Kwekerslaan 21	Begraafplaats	0010169
133A	Kwekerslaan 21	Dienstwoning	0010170
133B	Kwekerslaan 21	Grafmonumenten	0010171
133C	Kwekerslaan 21	Grafsculptuur	0010172
134	Middenduinerweg 2	Woonhuis	0010173
135	Middenduinerweg 8	Villa	0010174
136	Middenduinerweg 10	Villa	0010175
137	Middenduinerweg 28	Woonhuis	0010176
138	Molenstraat 7; 9; 11	Herenhuizen	0010177
139	Molenstraat 10; 12; 14	Herenhuizen	0010178
140	Molenstraat 13; 15; 17	Herenhuizen	0010179
141	Molenstraat 19; 21	Dubbel woonhuis	0010180
142	Molenstraat 23; 25	Dubbel herenhuis	0010181
143	Frans Netscherlaan 2	Gereformeerde kerk	0010182
144	Frans Netscherlaan 4	Basisschool	0010183
145	Frans Netscherlaan 12	R.K. kerk	0010184
146	Oostlaan 2	Boerderij	0010185
147	Rijksweg 299	Bollenschuur	0010186
148	Terrasweg 38-40	Dubbel woonhuis	0010187
149	Vlugthovenstraat 11	Woonhuis	0010188
150	Voorplaats 44; 46	Woningen	0010189
151	Wulverderlaan 1	Klooster	0010190
152	Wustelaan 83	Schuur	0010191
153	Wustelaan 87; 89; 91; 93	Woonhuizen	0010192
154	Wustelaan 88	Atelier	0010193
155	Wustelaan 90	Villa	0010194

Gemeente Velsen/Santpoort-Zuid

156	Bloemendaalsestraatweg 9-13	Woonhuizen	0010195
157	Bloemendaalsestraatweg 47; 49	Dubbel woonhuis	0010196
158	Bloemendaalsestraatweg 74; 76; 78	Woonhuizen	0010197
159	Brederoodseweg 2-52	Woningbouwcomplex	0010198
160	Brederoodseweg 17	Woonhuis	0010199
161	Brederoodseweg 41; 43	Cafe bij tennisbaan	0010200
162	Brederoodseweg 59	Woonhuis	0010201
163	Duinweg 1	Villa	0010202
164	Duinweg 22	Villa	0010203
165	Duinweg 32	Woonhuis	0010204
166	Duinweg 35	Villa	0010205
167	Middenduinerweg 80	Boerderij	0010206
168	Middenduinerweg 82	Voormalige landarbeiderswoning	0010207
169	Velserenderlaan 5	Natuurbad	0010208
170	Vinkenbaan 9	Villa	0010209
171	Vinkenbaan 10; 12	Voormalig postkantoor	0010210
172	Vinkenbaan 14	Villa	0010211
173	Vinkenbaan 15	Villa	0010212
174	Vinkenbaan 16; 18	Dubbele villa	0010213
175	Vinkenbaan 17	Villa	0010214
176	Vinkenbaan 22	Villa	0010215
177	Vinkenbaan 25	Villa	0010216
178	Vinkenbaan 48	Villa	0010217

179	Vinkenbaan 50	Villa	0010218
180	Willem de Zwijgerlaan 61	Spoorwegstation	0010219
181	Wustelaan 3	Cafe met woning	0010220
182	Wustelaan 11	Woonhuis	0010221
183	Wustelaan 32	Woonhuis	0010222
184	Wustelaan 59	Klooster	0010223
185	Wustelaan BIJ 63	Herdenkingszitbank	0010224
186	Wustelaan 73; 75	Erfafscheiding	0010225
187	Wustelaan 74	Boerderij	0010226
188	Wustelaan 75A	Peuterspeelzaal	0010227
189	Wustelaan 76	Woonhuis	0010228
190	Wustelaan 79	Sportvereniging	0010229

Gemeente Velsen/buitengebied

209	Amsterdamseweg	Ophaalbrug	0010230
191	Amsterdamseweg 3	Boerderij	0010231
192	Oostbroekerweg 15	Electrogemaal	0010232
193	Slaperdijk BIJ	Liniewal	0010233
194	Slaperdijk BIJ	Fort	0010234
195	Slaperdijk BIJ	Inundatieduiker	0010235
196	Slaperdijk BIJ	Inlaatduiker	0010236
197	Slaperdijk BIJ	Voorstelling	0010237
198	Slaperdijk; Velserdijk	Grensaanduiding	0010238
199	Zijkanaal B	Voormalige mitrailleurkazemat	0010239

Gemeente Velsen/Atlantikwall

200	Badweg	Vrm. luchtdoelbatterij	0010240
201	Badweg	Voorm. kustbatterij	0010241
202	Driehuizerkerkweg 2	Voorm. bunkers	0010242
203	Forteiland	Voorm. kustbatterij	0010243
204	Kromhoutstraat 32	Studiogebouw	0010244
205	Midden Heerenduin	Voormalige Panzermauer en Walzkorper sperre	0010245
206	Reyndersweg	Voorm. kustbatterij	0010246
207	Strandpaal BIJ 57	Vrm. terr.versperring	0010247
208	Westerduinweg	Bedrijfsgebouw	0010248

Colofon

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Noord-Holland
Dreef 3, 2012 HR Haarlem
telefoon 023 - 14 31 43

Samenstelling
E. Raap en drs. E. van der Kleij
Afdeling Cultuur en Educatie, Cluster Monumentenzorg
Dienst Welzijn, Economie en Bestuur

Vormgeving, zetwerk en drukwerk
Bureau Grafische Produktie
Centrale Bestuursdienst

Oplage
200 exemplaren

Haarlem, augustus 1993

Velsen